БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда
үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч.
МАЙ
31
СУББОТА
№ 125 (7971).

Өртээ 2 көп.

СОВЕТ-АФГАН КАДЫ КЫЛГАН ДЫҢНАДЫГ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Афганистанның Премьер-министри Н. А. Эттемадиниң чалаанын ёзугаар албан ёзузунуң найыралдыг аян-чоруун кылып, 1969 чылдың май 26-дан 30-ге чедир Афганистанга чоруп турган.

А. Н. Косыгин май 27-де демдеглээни чурттуң хамаарышпас чоруунуң хүнү—национал байырлалы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Совет Эвилелиниң чазааның болгаш улузунуң чедирген байырын Афганистанның хааны Мухаммед Закир Шахка, чазаанга болгаш улузунга дамчыткан дээрзин совет-афган кады кылган дыңнадыгда чугаалаан. Ол-ла хүн совет-афган харылзааларны тургускан хүнүнден бээр 50 чыл оюу болган. Ол кайгамчык хүнну Афганистанга база-ла төлептиг-биле демдеглээн.

Афганистанга чоруп турган үезинде ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Премьер-министр Нур Ахмед Эттемади-биле кады Кабулда политехниктиг институттуң ажыдыышкынынга холбаштырган байырлалдыг ёзулалга киришкен. ол институт афган национал инженер-техниктиг кадрларны белеткээриниң улуг төвү болур. Бо институтту Совет Эвилелиниң дузазы-биле туткан.

А. Н. Косыгин ону үдеп чоруур кижилер-биле кады Совет Эвилелиниң деткимчези-биле туткан өске-даа тудугларга база чораан.

Афганистанда чер болганга хүндүлүг совет аалчыны болгаш ону үдеп чоруур кижилерни Совет Эвилелиниң улустарынга афган улустуң найыралының болгаш хүндүткелиниң сеткил-сагыжын илергейлээн чылыг болгаш хүндүлээчел ёзу-биле хүлээп ап турган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Афганистанның хааны Мухаммед Закир Шах, Премьер-министри Нур Ахмед Эттемади болгаш өске-даа афган күрүне база хөй-нийти ажылдакчылары-биле ужуражып, беседалар кылган.

Найыралдың болгаш бот-бодун билчир чоруктуң байдалынга эрткен ол беседалар чоруп турда совет-афган харылзааларны хөгжүдүп база быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш Азияның ол районунда байдалды кииріштирбишаан, делегейниң ийи талага сонуургалдыг айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның ажыктыг солчулгазы болган.

Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленин болгаш хамаарышпас чорук дээш Афганистанның демиселиниң удуртукчулары күрүне талазы-биле ханы мерген угаанныг чоруун көргүзүп, ийи чурттуң ниитилел болгаш политиктиг системалары янзы-бүрү туржок, бүрүн дең эргеге, хамаарышпас чоруун болгаш тускай догуннаашкынын хүндүлеп көөрүнге, боттарының иштики херектеринге холгаарлашпазынга үндезилээш, найыралдыг харылзааларны тургусканын талалар күзелиниң аажок ханыышкыны-биле демдеглээн.

Совет-афган чаагай кожа-хелбээ турар чоруктуң чартык чүс чылдыг юбилейин демдеглевишаан, ийи тала шиитпирлеттинмээн болгаш маргылдаалыг айтырыглардан хостуг, бот-бодун хүндүлежир болгаш бүзүрежир чоруктуң ёзузу сиңниккен совет афган харылзааларының чайгылыш чокка хөгжүп база быжыгып турарынга күзелиниң бүрүн хандыын илергейлээн.

Совет Эвилели биле Афганистанның аразында кандыг-даа политиктиг негелделерден хостуг экономиктиг кады ажылдажылга Афганистанның улузунуң экономиктиг депшилгезиниң үндезиннерин тургузарының херээнге ыылгараңгай рольду ойнаан дээрзин афган тала күзел ханыышкыны-биле демдеглээн.

Беседалар чоруп турда талалар ССРЭ биле Афганистанның аразында экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны солушкан база ийи чурттуң аразында чарган экономиктиг дугуржулгаларның чедиишкинниг күүсеттинип турарынга күзелиниң ханганын илергейлээн деп, дыңнадыгда чугаалаан. ССРЭ биле Афганистанның аразында чаңчыл болган найыралдың болгаш делгереңгей кады ажылдажылганың харылзаалары моон соңгаар-даа чедиишкинниг хөгжүүр, быжыгар дээрзинге быжыг бүзүрелин олар база илергейлээн.

Совет тала Афганистанның нейтралитединиң болгаш кая-даа каттышпастың политиказын бедик-биле үнелеп көрүп турар, ол политика Афганистанның хөгжүлдезиниң болгаш депшилгезиниң айтырыгларын шиитпирлээринге улуг аргаларны тургузуп турар деп, дыңнадыгда оон ыңай демдеглээн. Ол политиканы удуртулга болдурбушаан, Афганистан делегейниң тайбыңга ынак чурттарының хүлээп көрүүшкүнүн болгаш хүндүткелин чедип алган. Тайбыңга ынак өске-даа күрүнелер-биле кады ССРЭ болгаш Афганистан делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарын, чепсеглелиишкинни эндере бүдүрерин соксадырын, ядролуг чепсекти нептередирин болдурбазын чедип алырынга бүрүн шиитпирлиг.

Совет Эвилели болгаш Афганистан вьетнам айтырыын политика талазы-биле дүрген чөптүг шиитпирлээрин дээш база катап саналдап турар, ындыг шиитпирлээшкин вьетнам улустуң күзел-соруунга дүгжүп, ооң иштики херектеринге даштыкы холгаарлаашкындан Вьетнамны камгалаар ийик. Ийи тала араб күрүнелерге удур Израильдиң соксавайн турар шериг чөңгээлерин буруу шаап, эжелеткен араб девискээрлерден бүгү израиль шериглерин бүрүн үндүрбес болза, Чоокку Чөөн чүкке быжыг болгаш чөптүг тайбың тургустунуп шыдавас деп санап турар.

Колониалдыг тергиидээшкинниң адаанда ам-даа туруп турар улустарның өскениң дарлалындан дүрген хосталыры дээш оларның демиселиниң чөптүг херээнге бүгү хемчеглиниң деткимчезин көргүзеринге ийи күрүнениң чазактарының быжыг шиитпирлиин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Афганистанның Премьер-министри база катап бадыткаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң Афганистанга аян-чоруу ССРЭ биле Афганистанның аразында харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң болгаш быжыглаарының херээнге чаа чугула салыышкын болур дээрзинге бүзүрелин талалар илергейлээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың даасканын ёзугаар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин бодунга таарымчалыг үеде Совет Эвилелинге морлап келзин деп чалалганы мындаагылар хаан Мухаммед Закир Шахка дамчыткан. Ол чалалга өөрүп четтиргени-биле хүлээп алдынган.

Совет чазактың өмүнээзинден А. Н. Косыгин албан ёзузунуң аян-чоруун кылып келзин деп, Премьер-министр Нур Ахмед Эттемадини чалаан. Ол чалалга өөрүп четтиргени-биле хүлээп алдынган.

КӨРҮЛДЕ

үргүлчүлеп турар

Төөгүлүг ленинчи юбилейге холбаштыр идей-политиктиг ажылдарның кол угланыышкынын «В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга белеткел» дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында тодараткан. Аңаа дүүштүр амгы үеде библиотекаларның Бүгү-эвилел көрүлдезин чоруп турар.

Тываның библиотека ажылдакчылары, СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдурбушаан, баштыңчының улуг юбилейинге тураскааткан көрүлдеге калбаа-биле киржип, ажылчы чоннар ортузунга номну, ылаңгыя ленинчи литератураларны пропагандалаар болгаш нептередир, тайылбыр массалыг ажылдарны чорудар талазы-биле хөй талалыг улуг ажылдарны чорудуп турар. Библиотекаларның Бүгү-эвилел көрүлдези болгаш кыйгыржылгазы бистиң библиотекаларывыстың ажыл-чорудулгазын чаа, бедик чадаже көдүрген.

Көрүлдениң кол сорулгазы — ленинчи идеяларны, оларның амыдыралда боттаныышкынын номнуң дузазы-биле массаларга калбаа-биле пропагандалаары болур. Бо чүүлге чагырткаш, библиотекаларның бүгү ажыл-чорудулгазын идепкейжидери, оларның тудугларын, септелгезин, дериглге шимелдезин экижидери, номну кижи бүрүзүнге чедирери болуп турар.

Үстүнде кол чүүлге даянгаш, көрүлдеге идепкейлиг киржип, библиотека ажылының, номну пропагандалаарының чаа арга методтарын тып, массалыг хемчеглерни калбартып тургаш, эки түңнелдерни чедип алганнарга Кызылдың библиотекаларын, Шагаан-Арыгның, Сарыг-Септиң район, Бии-Хемде Өөктүң, Улуг-Хемде Торгалыгның, Ак-Туругнуң, Таңдыда Балгазынның көдээ библиотекаларын хамаарыштырып болур. Бо библиотекаларның ажылдакчылары Бүгү-эвилел көрүлдезиниң политиктиг болгаш практиктиг улуг ужур-дузазын ханызы-биле угаап билгеш, бүгү ажыл-чорудулгазын ленинчи 100 чылга, Совет Тываның 25 чылынга белеткелдерже дорт угландырган.

Чижек кылдыр Улуг-Хем районнуң Торгалыг көдээ библиотеказының ажылын ап көрээл. Ооң ажылдакчыларының тывынгыр болгаш чүткүлдүг болганындан библиотека арыг-силиг, септелге дерилгези эки кылдынган. Библиотека «В. И. Ленин дугайында номнарны өг-бүле бүрүзүнге» деп кыйгының адаа-биле ажылдап турар. Ам үеде Ильичиниң ажылдарын болгаш ооң дугайында литератураларны Торгалыг суурнуң өг-бүле бүрүзүнде чедирген. Хову ишчилеринге болгаш малчыннарга ындыг номнарны чедирери доостур чоокшулаан.

Үстүнде түңнелди чедип алырда, библиотека номчукчулар-биле массалыг-даа, түс-тузунда-даа ажылдарны экижиткеш, билдилиг ажыглаан. Номнар дончулалын суурга-даа, бригадада, фермаларга-даа кылгылаан. Номчулга конференцияларын эрттирип, номну плакат, стенд болгаш делгелге аргазы-биле пропагандалаарын, көжер библиотекаларны калбаа-биле ажыглап келген. Ындыг ажылдарның түңнелинде номчукчуларның саны өскен, чоңга сүмелээн номнарны. Ленинниң ажылдарын, ооң дугайында литератураларны кижилер массалыы-биле ап турар апарган. Ооң дараазында библиотека ажылдакчылары башкыларның, өөреникчилерниң, комсомолчуларның киржилгези-биле өг-бүлелерге чедип, ленинчи литератураларны сүмелеп тургаш, бо айтырыгны эки түңнелдиг шиитпирлээн.

Республиканың библиотекаларының эң хөй нурuузу көрүлдени бедик-биле үнелеп, аңаа эки белеткелдерлиг ужуражып турар болза-даа, бо чугула ажылга харыысалга чок чоруун көргүзүп турар библиотекалар ам-даа бар, а чамдык районнарның культура килдистери, район библиотекалары ындыг байдал-биле эптешпишаан турарын буруу шавар херек.

Көдээ библиотекаларга методиктиг дуза көргүзер, библиотекалар көрүлдезинге белеткелди районга башкарар ужурлуг Тес-Хемниң район библиотеказы боду безин амга чедир боттуг, кескү ажыл кылып шыдаваан. Бии-Хемниң Аржаанда профэвилел библиотеказы, номчукчулар ортузунга массалыг ажыл чорудардан туржук, орап савазын безин чурумчудуп, дерип шимеп албаан. Юбилейге уткуштур социалистиг хүлээлге албаан. Улуг-Хемниң Үрбүнде, Кызыл-Дагда библиотекалар ленинчи юбилейге, Бүгү-эвилел көрүлдезинге белеткелдер талазы-биле планы чок ажылдап турарындан номчукчуларының саны дыка эвээш. Бир эвес Бай-Тайга районнуң Бай-Талда көдээ библиотекага баар болза, чамдык хүннерде ажыттынмас, шоочалыг турар.

Бүгү улусчу улуг байырлалга чурт белеткенип турда, ол байырлалдың шиитпирлиг чылы эгелей бергенде, идеологтуг ажылдың библиотека ышкаш ындыг массалыг баазаларның чаңгызы-даа үстүнде черлер ышкаш багай ажылдап болбас дээрзи билдингир. Ындыг болганда чер-черде партия, совет, профэвилел организациялары хожудап турар библиотекаларның ажылын дарый сайгарып көөр, юбилейге белеткелге болгаш библиотекалар көрүлдезинге олар идепкейлиг киришкен турар кылдыр ажылдакчылардан бедик негелдени салыр ужурлуг. Маңаа хамыктың мурнунда районнарның культура килдистери, район библиотекалары харыысалгалыг болур.

Көрүлдениң төнер хуусаазы чоокшулап орар. Ынчалза-даа номну, ооң иштинде ленинчи литератураларны пропагандалаары түр, чүгле көрүлде үезиниң сорулгазы эвес. Көрүлде номну чонче чоокшуладырының бир чугула базымы болганда, ону билдилиг ажыглаар, ооң түңнелинге библиотека бүрүзү эки көргүзүглерлиг киржир дээш массалыг, организакчы ажылды улам күштелдирер, библиотекалар ажылында бар турар четпестерни дүрген, шиитпирлиг чайладыр херек.

Ленинчи литератураларны чоңга калбаа-биле нептередир дугайында Кызылдың электростанциязының коллективи чаа эгелээшкинни үндүргеш, боттарынга тодаргай хүлээлгени алган, оларның үлегерин эдеринче бүгү коллективтерни кыйгырган. СЭКП обкомунуң бюрозу ол саналды ниити-биле деткээш, май 5-тен июнь 5-ке чедир ном тарадырының айын республикага чарлаан. Бо чугула ажылды организастаарын хамаарышкан черлерге дааскан болгай.

Ном тарадып нептередириниң айынга республиканың бүгү библиотекалары бирги ээлчегде киржир хүлээлгелиг. Олар номнарны кижилерге чедирерин, пропагандалаарын боттары улам күштелдирер, номну садыглаарын көвүдедирин хандырар дээш садыгларда ном дептерлериниң чарлалын, делгелгезин, библиографиязын кылырынга библиотека бүрүзү садыг организацияларынга дузалаар, номчукчуларның, садып алыкчыларның ном шилип алырынга идиг бээр сорулгалыг. Ном тарадып нептередириниң айынга киржилге библиотекалар көрүлдезиниң түңнелинге киржир дээрзин утпас ужурлуг.

Афганистанның найыралчы черинде

КАБУЛ. (СЭТА). Май 29-та ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин болгаш Афганистанның Премьер-министри Нур Ахмед Эттемади Кабулда Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле туткан политехниктиг институттуң байырлалдыг ажыдыышкынынга киришкен.

Институттуң хуралдаар залынга афган чазактың министрлери, хөй-нийти ажылдакчылары, афган-совет тудугжулар, студентилер, профессорлар болгаш башкылар чыылган.

Залда олурганнар А. Н. Косыгинни, Н. А. Эттемадини болгаш оларны үдеп чораан кижилерни изиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Митинг эгелээн. Институттуң дериишкиннер комплексизиниң начальниги Чинзаи болгаш дээди өөредилге чериниң ректору Зияи чүве чугаалап, Афганистанга ак сеткилдиг дузаламчызы дээш Совет Эвилелинге өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Ооң дараазында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин индирге үнүп келген. Институттуң байырлалдыг ажыдыышкынының ёзулалы афган улус бодунуң хамаарышпас чоруунуң 50 чыл оюн демдеглээн хүннеринде болуп турарын айыткаш, А. Н. Косыгин эрткен чылдарның дургузунда афган улустуң чедиишкиннери бодунуң хосталгазын камгалап алганының болгаш бот тускайлан хөгжүлдениң оруунче ооң киргениниң ачызында болдунар аргалыг болган дээрзин демдеглээн.

Азияның хөгжүлдезин ур үеде империализмге моондактаттырып келген күрүнелеринге эртем-техниктиг национал кадрларны белеткээр сорулга соңгаарлаттынмас онза характерлиг болуп турар деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы чугаалаан. Кабул политехниктиг институт ол сорулганы шиитпирлээринге ээлээн хире-чергези-биле дузалаар.

А. Н. Косыгин техниканың болгаш эртемниң национал кадрларын белеткээринге чугула төп болган турар ужурлуг ол өөредилге чериниң тудуунга киришкен афган инженерлерге болгаш ажылчыннарга, бүгү кижилерге байыр чедирген.

Совет-афган кады ажылдажылгага хамаарыштыр А. Н. Косыгин Кабулдуң политехниктиг институду ол кады ажылдажылганың база бир тудуу болур дээрзин чугаалаан. Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы болуп, Афганистанга чораашта, 1963 чылда ооң дөжээниң баштайгы дажын салган.

Совет чазак Афганистан-биле найыралчы харылзааларны улам ыңай быжыглаарын бодунуң даштыкы политиказының база бир эң чугула сорулгазы кылдыр көрүп, ол политиканы барымдаалааш, совет-афган кады ажылдажылганың айтырыгларын үнелеп көрүп турарын база катап демдеглээри биске күзенчиг-дир деп, А. Н. Косыгин медеглээн.

Эрткен 50 чылдарның дургузунда совет-афган найырал улам ыңай быжыккан, бистиң чурттарывыстың амыдыралчы эрге-ажыктарынга ооң дүгжүп турар дугайын ол чугаалап турар-дыр деп, А. Н. Косыгин чугаалаан.

Совет Эвилели биле Афганистанның аразында чаагай кожа-хелбээ харылзааларны баксырадырын күзээн кижилер чүнү-даа чедип ап шыдавас, тайбынның, кады ажылдажылганың, депшилгениң чүгле дайзыннары кылдыр боттарын сойгаладыр дээрзинге бүзүрелин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы илергейлээн.

Чугаазының түңнелинде А. Н. Косыгин ССРЭ биле Афганистанның аразында бүгү талалыг кады ажылдажылгага алдар, совет-афган найыралга алдар болдурган йөрээлдерни салган.

Ооң дараазында чүве чугаалаан Афганистанның Премьер-министри Н. А. Эттемади амгы үениң негелдезинге дүүштүр туткан болгаш чаа дериг-биле дерээн Кабул политехниктиг институт Афганистанга найыралчы болгаш кожа чурт—Совет Эвилели-биле чаагай кады ажылдажылганың түңнели болур дээрзин күзел ханыышкыны-биле демдеглээн.

Бо комплекстиң тудуун доосканы бот-бодун хүндүлежиринге, бүзүрежиринге болгаш чаагай кожа-хелбээ турарынга үндезилээш ийи чурттуң аразынга боттандырып турар кады ажылдажылганың дугайын херечилеп турар, ол дугайын хамаарышпас Афганистан болгаш Владимир Ильич Ленин баштаан аныяк Совет күрүне бодунуң үезинде медеглээн болгай деп, ол чугаалаан.

Политехниктиг институттуң тудуунга болгаш ону ажыглалга кииреринге эрес-маадырлыы-биле ажылдаан совет тускай эртемниглерниң кылган ажылы дээш Афганистанның чазааның өөрүп четтириишкинин Н. А. Эттемади илергейлээн. Комплекстиң тудуунга болгаш политехниктиг институтта өөредилге чорудулгазын боттандырарынга Совет Эвилелиниң деткимчези ийи чурттуң улустарының аразында чаңчыл болган найыралдың дугайын херечилеп турары ССРЭ-ниң үвелиг дузаламчызының база бир шылгараңгай үлегер-чижээ болур деп, ол демдеглээн.

Митинг соонда А. Н. Косыгин биле Н. А. Эттемади чурттуң национал кадрларын белеткээр дээди өөредилге чериниң өөредилге болгаш чурттталга корпустарын көрген.

А. Н. Косыгин Равалпиндиде

РАВАЛПИНДИ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Пакистанның Президентизи генерал А. М. Яхья Ханның чалаанын ёзугаар найыралчы санал-оналдарны солчуру-биле май 30-де Равалпиндиде чеде берген.

Совет Эвилелиниң болгаш Пакистанның күрүне туктарыбиле шимээн Чаклала аэродромунга А. Н. Косыгинни Пакистанның Президентизи генерал Яхья Хан, шериг администрация чөвүлелиниң кежигүнү генерал-лейтенант А. Хамид Хан, ужар чүүл маршалы Нур Хан, вице адмирал М. Ахсан болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан.

Уткуп алыышкын үезинде хүндүлел таңныылын чыскаатан болгаш Совет Эвилелиниң база Пакистанның күрүне гимннерин күүсеткен.

Секретарьлар семинары

СЭКП Тыва обкому бүгү административтиг органнарда партия организацияларының секретарьларының республика семинарын май 29—30-де Кызылга эрттирген. Аңаа партия обкомунуң килдис эргелекчизи эш **В. Дорун-оол,** обкомнуң ажылдакчылары эштер **С. Сонам. А. Зайцева. В. Очур,** республиканың прокурору **А. Ховалыг,** Тыва АССР-ниң Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазы **И. Ситяев,** Иштики херектер министриниң оралакчызы **П. Селиванов** болгаш оон-даа өскелер ниити политиктиг база партияның иштики амыдыралының айтырыгларының талазы-биле лекцияларны номчааннар. Оон киржикчилери дуржулгазын солушканнар.

Семинарга СЭКП обкомунуң секретары эш **К. С. Шойгу** чүве чугаалаан.

ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткууру-биле чоокта чаа Ак-Довуракта комсомол комитеди ВЛКСМ райкомунуң удуртулгазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган, ону комсомол райкомунуң пленумунга бадылаан. Чүү хемчеглерил ол ындыг?

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң администрациялары-биле кады аныяктарның техниктиг чогаадылгазының «Беш чылда — аныяктарның мергежилин, дилеп тывары организастаар» аттыг көрүлделерин чорудар, аныяк ажылдакчыларның ортузунга профессиялар талазы-биле конкурстарны организастаар.

Чаа тудуп турар Культура бажыңының тудуу саадап турар чүве болганда, ону шефтээр болгаш комсомолчу бүрүзү ооң тудуунга 15-тен эвээш эвес шак иштинде ажылдап бээр дээрзин хемчеглерде бижээн.

Партияның, чоннуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга аныяктарны шериг-патриотчу кижизидер чорукту улам экижидери-биле: аныяктарның походтарга массалыг киржилерин хандырар, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның черлери-биле походтарга чорааннарның үшкү район слёдунга киржир дээш, өске-даа чүүлдерин база айыткан.

Ленинчи хүннерге холбаштыр ленинчи чогаалдар база В. И. Ленинге холбашкан чогаал номнарының талазы-биле номчукчулар конференцияларын чоруткулаар. Айыткан черлеринге ленинчи музейлер, өрээлдер, булуңнар тургускулаарының талазы-биле ажылды улам дүргедедир болгаш оларга ленинчи номчулгаларны, кичээлдерни, байырлалдыг кежээлерни, пионержи чыыштарны, шугум чыскаалдарын организастагылаар — бо хемчеглер ажылдың бир кол чүүлдери болуп турар. Ажылдап кылган хемчеглерниң иштинде күш-культура болгаш спорт талазы-биле чүүлдер база массалыы-биле көрдүнген.

Ленинчи ёзу-биле чурттаар, ажылдаар болгаш өөренир — бо дээрге Ак-Довуракта аныяктарның бо хүннерде кол лозуңу-дур.

Малчыннарның чедиишкини

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агыйы артелиниң ишчилери беш чыл планының дөрткү чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турар. Колхоз күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын 75.7 хуу, эът садарының планын бүдүн чартык катап ажыр күүсеткен. Колхозтуң малчыннары эът, дүк садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар.

ЧАРЖАЛАШКАН ИЙИ ӨҢ

Таңды районда ат-сураа элээн алгыг Хадың-Хөлдүң кедезинден харап кээрге, ооң делгем девискээрде чаптыла берген суу, аяс дээрге чайыннанып, дээрде булуттарны бодунда көрүнчүктелдирип чыдар. Бойдус чурумалынга ынак кижи ону көргеш, хүлүмзүрүп, сеткил-сагыжы чымчап келир. Хөлде эжинген, ооң кедезинде ужугуп чоруп турар кас, өдүрек, хөл кыдыында белдерде одарлаан мал чурумалды улам аян киирип, диргизип келир.

Ол бүгүнү магадап, ажылыш дугайында бодалдан бичии када чардыгып олурда, черни сиртиледир диңмирээн шимээн чоокшулап келгеш, кижиниң кичээңгейин бодунче хандыда бээр. Ону көөр дээш, чанында делгем ховуже көре бээр. Оон база кайгамчык чурумал, ажыл-ишчи кижилерниң бүдүрүп каан үүлезинин чурумалы көстүп келир. Шала хүрериш чыдар шөлдеринде чаа үнүп эгелээн тарааларның кулактары чарган черни ногаараткан. Топтап көрүп олурарга, хүрең өңнүг хевистиг ногаан удазын-биле кончуг шевер кыс саң дорт сырыгылап бадырыпканзыг-даа. Чамдык черлерже көөрге ширтек сырыының соргалары дег кожаалар-даа бар. Билдингирдир: дүжүттүг бедидер дээш, дилиндектиг кылдыр чашкан тараа ышкажыл.

Даажы-биле кичээңгейни бодунче угландырыпкаш, далаш чок дедир ээпкен трактор, ногаан ховунуң ортузунга кара-хүрең кожааны соонга артырбышаан, улам ырап, шимээни хоюг кынныш бар чоруур. Ону эдерти көрүптерге ак-сарыг өңнүг тракторлар өөр-даа, чаңгыс-чаңгыс-даа ховуларда шууужуп-ла турар. Тараажы ишчиниң чаагай үүлезин хүндүлевишаан, аңаа чоргаарланып келгеш, дөстүнмейн, Дуржулга станциязының № 5 бригадазынче хаптывыс.

Бригадир Иван Васильевич Кулинич сүт сөөртүр машина чанында эдикчи-септекчилер-биле чугаалашкан, кайда тракторларга чүнү кылып бергенин айтыргаш, ам Катышевтиң тракторун чүй шаптырып бээрин сүмеледи (бо бригадада трактор бүрүзүн 4 шак болгаш-ла шлянка дамчаан суг-биле чугдуруп турар). Бригада бо чылын чүгле тараа культуралары, мал чеми тарыыр кылдыр тускайжыттынганын бригадир чугаалады.

— Механизаторлар часкы хову ажылын эрестиг эрттирдилер. 977 гектар кызыл-тас тарыыр планныг бис, ону апрель төнчүзүнде эгелээш, май 8-те доосхан. Бо чылын кол кичээңгейни хөрзүннүң хатка алзыр чоруунга удур демиселче угландыргаш, чажылданы тырый бастырар болгаш аңгыска бүдүнде чажар сеялкалар-биле чоруткан. Час хат-шуурганныг болду, элезин-довурак дүвү үргүлчү болуп келди. Ол хиреде-ле тарааның үнүжү дыка эки, онза үрелген участок чок болду — деп, бригадир чугаалааш, — Бир эвес аңаа сеялкалар-биле чаштырган болза, чаа үнүп чыткан тараа сөөлгү шуурганга-ла бастырып каар, а үнмээн үрезин чанагаш калыр ийик— деп үргүлчүледи.

Чиңгир ногаан кылдыр кулакталган тараалыг шөлдерни магадавышаан, ону бүдүргеш кижилерниң дугайын чугаалажы бердивис. Часкы сезонда тракторлар аңаа турар, үрелир чорук эң эвээш болган, ооң уламындан үлүг-норма күүсетпес механизатор чок болганын бригадир сеткил ханып чугаалады. Чамдык механизаторлар чажылда, илиртээшкинге харын-даа 1,5—2 норманы күүседип турган.

Механизаторлар М. В. Катышев, Д. М. Червонов оларның дугайын бригадир сеткил-сагыжының ханызындан үнелеп чугаалады: «Сезон эгезинден амга чедир чаңгыс-даа хүн тура дүшпээн, ээлчег нормазын 200 хуудан кудулатпас. Ёзулуг мастерлер-дир ийин»—дей-дир. Бригада 500 гектар чиңге-тарааны үрезинге, 300 гектарны мал чемиинге тарыыр. Сөөлгү арткан 100 гектарны ол ийи механизатор чажып турар болду.

Михаил Владимирович Катышев мырыңай аныяк оол болду. Комсомолчу. Делгем билиглиг механизатор, чолаачы. Ол ДТ-70 трактор-биле чарбаан черге чаштырар сеялкалыг, хүнде 20 гектарга тараа чаштырар нормазын 40—45 гектар кылдыр күүседип келген. Илиртээшкинни санаваска безин ол үш чүс чыгам гектарга тараа чаштыргаш, бригадада социалистиг чарыштың бирги черин үргүлчү ээлеп келген.

Бешки бригада чүгле бригаданың-даа эвес, харын Дуржулга станциязының бүгү тараажылары бо чылын эки ажылдаан, оларның күш-ажылын чер байлак дүжүт-биле харыылаар дээрзин тарааның хову-шелдү шыпкан ногаан кулактары бадыткап турар. Ону көргеш, Хадың-Хөлдү сактып кээрге, ийи чараш өң аразында кагжып, чаржалажып турганзыг.

С. ЧИГЖИТ,
«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТА: Механизатор М. Л. Катышев мал чеми чиңге-тараа чаштырып тур

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ
фотозу.

Беш чылдың тудуу

Хову-Аксы суур чыл келген тудум улам өзүп чаагайжып турар. Суурда тудуг ажылы кылып турар бригадалардан эш А. Глуховка удурткан бригаданың кежигүннери ай санында эки көргүзүглерни чедип ап турар. Бо хүннерде ук бригаданың тудугжулары 500 олуттуг база спорт залдыг культура бажыңын кылып турар.

ЧУРУКТА: бригада кежигүннериниң чаа тудугда ажылдап турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ЛЕНИНЧИ ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

КИЧЭЭНГЕЙНИ ЛЕНИНЧИ ТЕМАГА

МОСКВА. Парлалга арыннарынга ленинчи теманы ажылдап кылырынга бараан болдурган чогаадыкчы семинар журналистерниң Төп бажыңынга болган. Адырлар болгаш эртем-техниктиг журналдарның ажылдакчылары дуржулгазын солчуп, улус ажыл-агыйын катап тургузар болгаш хөгжүдери-биле холбашкан ленинчи документилерни база материалдарны журналистер шугуму-биле дилээр болгаш тывар ажылды чоруткан дугайын чугаалашкан.

ШАХТЕРЛАР ОРДУЗУНУҢ КЛУВУ

ДОНЕЦК. Октябрь революциязы аттыг Культура ордузунда тургускан юбилей клуву «Мөңгеде дириг Ленинге бистиң рапортувус», «Ленинниң ады-биле бодап, демисежип, чурттап чоруур бис», «Ленин орденинниң эдилекчилери» деп темаларга кежээлерни эрттирген. Дагжылар беседаларны болгаш лекцияларны улуг сонуургал-биле дыңнап турар. Олар партияның хоочун ажылдакчылары, күш-ажылдың маадырлары-биле ужуражып турарлар.

Ордунуң ленинчи залында революцияның баштыңчызының дугайында эвээш эвес материалдар чыгдынган. Ленинниң чугааларын бижээн пластинкалар, Ильичиниң ынак чораан уран чүүлдүң чогаалдары ында бар.

Ленинчи номналдың пропагандазын Донецк областың хөй культура-чырыдыышкын албан черлери сонуургаан. Ол дуржулганы калбаа-биле нептередирин сүмелээн.

ЛЕНИН—СОЦИАЛИЗМ—АНЫЯКТАР

ОРЕЛ. Бо темага түңнел конференция аныяк марксчилер-ленинчилерниң Орёлда клувунга болган. 150 кижи аныяктарга Ильичиниң чагыгларын тайылбырлаан элээн илеткелдерни дыңнаан.

Башкы институдунуң эртемниг коммунизм кафедразының онгу классчыларга тургускан клуву беш чыл ажылдап турар. Аңаа оолдар болгаш кыстар марксчи-ленинчи философияның, политэкономияның, эстетиканың, аныяктар шимчээшкининиң айтырыгларын, В. И. Ленинниң чогаалдарын өөренип турар.

УЛУСЧУ ЧҮС УНИВЕРСИТЕТТЕР

ЕРЕВАН. «Билиг» ниитилелиниң түс черде салбыры Камо хоорайга «Ленин бистиң чүректеривисте чурттап чоруур» деп аттыг улусчу университетти тургускан. Университеттиң дыңнакчылары революцияның баштыңчызының амыдыралын болгаш революстуг ажыл-чорудулгазын өөренип, ооң эштериниң ажылы-биле холбашкан сонуургалдыг болуушкуннар-биле таныжып турар. Чаа университеттиң салбырлары районнуң бүдүрүлгелеринге, колхозтарынга болгаш совхозтарынга база ажылдаар.

Арменияга В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүндең бээр чүс чыл оюнга белеткел чорупп турда «Билиг» ниитилелиниң инициативазын ёзугаар чүс хире улусчу университеттерни тургускан, оларның дыңнакчылары Владимир Ильичиниң амыдыралын болгаш революстуг ажыл-чорудулгазын өөренип турар.

(СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ).

ТУСКАЙ МЕРГЕЖИЛ

«Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң ажылчыннары тудугжуларның ажыл төлевирин өстүргени дээш партия болгаш чазакка улуу-биле өөрүп четтиргенин илеретпишаан, аңаа харыы кылдыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын экижидип турар.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл болур оюнга холбаштыр алдынган бедиткен социалистиг хүлээлгелерде ажылчын бүрүзүнүң бодунуң тускай мергежилин бедиткеп турарын чедип алыр деп пункт бар. Ону боттандырар дээш тудуг эргелели биле партком элээн хемчеглерни алган болгаш ап чорудуп-даа турар. Эрткен кыжын ажылчыннарның мергежилин бедидер тускай өөредилге черлерин организастаан турган. Ажыл шагы төнгениниң соонда тудугжулар, бетонщиктер, шеверлекчилер болгаш өске-даа мергежилдиг кижилер карандаш, кыдырааштарын туткаш, мергежил аайы-биле кичээлдээр өрээлдеринге олуруптар турганнар. Эртген чазын мергежил бедидериниң шылгалдазын чүс ажыг ажылчын эрткен. Кайы-даа бөлүктүң өөренип кыштаан ажылчыннарының теория болгаш практика талазы-биле быжыг билиглиг болганын комиссия кежигүннери демдеглээн.

Ажылчыннарның бүдүрүлге болгаш тускай өөредилгезин ам-даа организастап турар. Мергежил бедидериниң өөредилгези чугула айтырыг. Бир эвес бистиң тудугжуларывыстың хөй нуруузу мергежилиниң аайы-биле бедик разрядтыг болур болза, оларның ажылының темпизи дүрген, шынары эки болур.

В. СПИРИН,
өөредилге комбинадының
директору.

ТАЙБЫҢ ИШТИҢ КИЖИЗИ

Тудугжулар каяа-ла келир болдур, аңаа амыдырал хайныгып үнер. Өрген безин турбаан черге: чаа бажыңнар тутту-нуп кээр. Тудугжулар — тайбың иштиң кижилери. Олар черниң кырын чечек-биле хээлээн ышкаш, янзы-бүрү тудугларны, сайгылгааны чайынналган хоорайларны тудуп турар. Ынчангаш бис тудугжуларның улуг ижин, оларның чогаадыкчы чаагай соруун сеткиливис ханызындан үнелеп, оларга чоргаарланып чоруур бис.

Бо удаада силерге адын адап таныштырар дээн маадырым база-ла тудугжу кижи.

Салгын-сырын, изиг хүнге додуккан борбаксымаар арын-шырайы күдер хүрең, ооруг черниң кедек сындан турум чоргаар үнүп келген пөш ышкаш мөге сынныг, туткан ижин туюлунга чедирбээнде сагыжы оожургавас, тура-соруу чалар от дег кыптып чоруур ажылчын эш — Донгак Чүлдүм-оол ийин.

Аныяк оол тудугжунуң мергежилин душпу-келгиже эвес, а харын сеткилиниң ханызындан изиг күзели-биле шилип алган. Амыдыралының иштинде чидиг бистиг балды тудуп, бызаңнап, шеверленип көрбээн оол бодунуң изиг күзелинге уткуштур базыпкан.

Тыва черниң агаар-бойдузу ширин. Чүү-даа көзүлбес шаң куу туманныг соок кыжын, чалар от дег хаарып келир изиг чайын безин тудугжулар эрес-шудургу ажылдап, быжыг тура-соруу-биле салган сорулгазын чедип ап турар.

Чүлдүм-оол тудугжунуң ажылынга өөренип чорупп турарга, ооң чамдык өөрү мынчаар кыжырып, шоодуп-даа тургулаан.

— Ажыл тыппааның ол бе, оол? Довурак-доозунга боражып чораш чоор ону...

«Ажыл дээрге—амыдыралдың үндезиниидир. Кандыг-даа ажыл деппшик, ынчалаадаа ол кижиге өөрүшкүнү берип турар. Силер харын ажыл далдаар, чашпан баштаан өшкү ышкаш, чаңгыс ажылга турумчуп доктаавас-тыр, силер» деп боданмышаан, аныяк тудугжу оларга мынчаар чугаалаар турган:

— Ажыл биле ажыл дөмей. Мен ажылымны бодумнуң күзелим-биле шилип алган мен. Ол силерге кандыг-даа хамаарылгалыг эвес. Бир эвес хамаарылгалыг деп бодаар болзуңарза, мээң-биле кады ажылдаңар.

Бодунга таварышкан баштайгы бергелерни тудугжу Чүлдүм-оол «Кызыл тудуг» эргелелиниң тудуг участогунга ажып эртип, тудугжунуң бедик мергежилинге өөренип алган.

Чалыы назын—ол дээрге романтика. Кайда-ла берге-дир, каяа-ла улуг үүлени бүдүрер дээн-дир ол ынаар бир дугаарында чоруур. Тудугжу Донгак Чүлдүм-оол «Тыва кобальт» тудуун тудар дээн чоннуң, чурттуң кыйгырыын ёзугаар Хову-Аксынче чорупкан.

Маңаа келгеш, ол улуг Төрээн чурттуң ырак, чоок булуңнарындан келген хөй янзы национуң оолдар, кыстары-биле демин каттыштырып ажылдай берген.

Улуг тудугга кижиниң күш-ажылчы мөзү-шынары дораан көстүр. Чүлдүм-оол бодунуң үе-черге өөрүнден чыдып калбайн, ажылдап турары бригадазының база бир шалыпчы тудугжузу апарган.

Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызы—Хову-Аксы комбинаттың тудуу аныяк оолдуң амыдыралынга улуг эргилдени кылган. Хөй кижилиг бо улуг тудугга кижилерниң акы-дуңма найыралының, кады-демниг ажылының дугайында кайгамчык-ла үнелиг чүүлдерни билип алган. «Эш», «найырал» деп сөстерниң ёзулуг утказын ол маңаа көрүп, ону үнелеп билир апарган.

Ооң амыдыралынга болган бир улуг болуушкун —Коммунистиг партияның хүрээлеңинге 1965 чылда киргени болур. Оон эгелээш-ле ооң амыдыралче, ажыл-ишче бодалы долузу-биле өскерлип, чаа-чаа сорулгаларже угланган. Канчаар ажылдаарының үлегер-чижээн ол өөрүнге кажангызындан-даа артыкка көргүзүп эгелээн.

Коммунист Иргит Мөңгениң удурткан тудугжуларның комплекстиг бригадазында Донгак Чүлдүм-оол бедик хүндүткел болгаш чоргаарал-биле ажылдап турар. Бригадада 25 кижи бар. Олар шуптузу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш ажылдап турар болгаш боттарының аразында социалистиг чарышты калбарткан.

Тудугжу коммунист Донгак Чүлдүм-оол ам дашчының дөрткү, бызаңчы, арматурщиктиң, бетонщиктиң үшкү разрядтарын чедип алган.

Х. ӨЙДАН-ООЛ.

Эптекчилер-мурнакчылар

Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуунуң ийиги ээлчээнде ажылдап турар, П. Федотов удурткан бригаданың эптекчилери («Сибирьтехмонтажтың») доктаамал үүрмектеп сорттаар черниң тудуунда ажылдап турар. Апрель болгаш май айларда олар нарын руда үүрмектээр база руда аңгылаар корпустарда дөрт транспортёрну, сес чаданы болгаш өске-даа тудугларга дерилге ажылын дооскулаан.

Сөөлгү үеде бригада руда аңгылаар корпуста хүлээп алыкчы болгаш дамчыдыкчы дерилгелерни белеткеп кирген. Бригадада мурнакчы кижилер хөй. Ол болза слесарь-лар-монтажниктер С. Киселев, А. Зинченко, М. Омельяненко болгаш өскелер-даа-дыр.

Ооң-биле кады улуг болгаш ортумак руда үүрмектээриниң корпузунуң тудуунда 30 тонналыг кранын удавас эптептер, ооң соонда бригада улуг руда үүрмектээр дерилгелерни эптеп кириптерлер.

Бригаданың ажылдакчылары В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар болгаш аңаа холбаштыр алган хүлээлгелерин чедиишкиннг күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Хүлээлгени чүгле доллдур эвес, харын ажыр күүседири—бистиң кол лозуңувус ол—деп олар бүзүреддиг чугаалаарлар.

„МӨГЕН-БҮРЕН“ КОЛХОЗТА

ШЕФ-БИЛЕ

Колхоз төвүнче ыяш сөөртүр Таватты хойжу бригадалар-биле аргыжар, дук сөөртүр Шың-Бажының оруунда чамдык берге черлер тургулаан, ону хөй-ниитиниң күжү-биле кылып алырын ажыл-ишчилер шиитпирлээн.

Чоокта чаа колхоз баштаар чери, партия организациязы хөй кижи киржикчилиг шефти организастаан. Олар 245 метр орукту каскан, ийи ыяш көвүрүгнү туткан. Шефчилерниң иштинден Салчак Маспың-оолдуң удурткан тудуг бригадазы өскелерден эки ажылдааш, мактатткан.

ХОЙЖУНУҢ КОДАНЫНДА

Көдээ ажыл-агый артелиниң хоочун хойжузу Иргит Чыргалович Комбу кыш берге-даа болза, бар-ла хемчеглерни ап тургаш хойларын менди кыш ажырган. Кадарчының малының хураганнаары доостур чоокшулаан. Ам чүс хойга онаштыр 96 хураганнарны доруктуруп алган.

Эш И. Комбу В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга алдар кылдыр 95 хураган алыр хүлээлгезин ам безин ажыр күүсеткен. Хоочун хойжу хөй кыргылдазынга белеткенип, кыштаан септеп, өдээн хоорууп эгелээн.

Т. ХЕРТЕК.

КӨВҮРҮГЛЕР ТУТТУНГАН

Бай-Тайганың Мөген-Бүрен хемниң бажында Чиңге-Кежиге узуну 18 метр, дооразы 4 метр ажыг чаа көвүрүгнү тудуп, ажыглаада киирген. Ону тудуп кылырын Сүрүнмаа Шожал, Хертек Шожулга удурткан тудугжулар эки шынарлыг болгаш таарымчалыг кылдыр кылган. Көвүрүгнү тудуп быжыглаарынга хереглээр демир аспактарны дарганнар Хертек Шожул, Сүрүнмаа Чамбал олар кылып белеткээн. Трактористер Ылбай-оол биле Адыг-оол тудугга хереглээр ыяшты шалыпкын чедирип берип келгенинден көвүрүгнү тудары саадаваан.

Ол-ла хемниң ортаа үезинде узун көвүрүгнү ында сууруң чурттакчыларының күжү-биле тудуп дооскан. Ол ышкаш Сарыг-Ыяшта көвүрүгнү база-ла чогуур үезинде тутткан. Хемнерниң суу улгатпаанда көвүрүглер ажыглалда киргени черле демдегленчиг болуп турар.

Х. КУСКУН-ООЛ.

Советтер болгаш амыдырал

НИИТИНИҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Бистиң хоорайывыстың күүсекчи комитеди бодунуң ажылын Советтиң чанында чоннуң бот-тывынгыр организацияларынга, янзы-бүрү комиссияларга даянып чорудуп турар. Олар клубтарның, библиотекаларның чөвүлелдери, ниитиниң эгелели-биле тургустунган университеттер, эш-хуузунуң судтары, улусчу дружиналар, школалар чанында төрелдер комитеди, бажың комитеттери болгаш оон-даа өске организациялар болур.

Ак-Довурак хоорай библиотеказының чөвүлелинде 15 кижи бар. Ленинчи номчулгаларны, тематиктиг кежээлерни чорударын чөвүлелге чугаалажып көрген. Номчулга залын көрүштүг кылдыр дерээн. Ажыл планында В. И. Ленинниң төрүттүнгенн хүнүнден бээр 100 чылын таварыштыр чорудар хемчеглер көрдүнген. Улуг Ленинниң ажылдарын ийикпе ооң амыдыралының дугайын номчукчу бүрүзүнге чедирип, баштыңчының дугайында доктаамал делгелгени ол библиотекада тургускан.

«Улуг амыдыралдың арыннары» деп бөлүк делгелгеден баштыңчының революсчу ажылының эгезиниң база аныяктарга чагыгларының дугайында делгээн. Амгы үеде В. И. Ленинниң «Аныяктар эвилелдериниң сорулгалары» деп ажылынга номчулга конференциязын эрттирер деп турар. Библиотека чөвүлелиниң идепкейлиг дузалакчылары Нина Побегайло, Чечек Аракчаа, Зоя Күжүгет олар болуп турар.

Ленинчи юбилейге уруглар библиотеказы база-ла эки белеткелдиг. В. И. Ленинниң чогаалдарының, ооң ажыл-амыдыралының дугайында беседаларны библиотека чөвүлелиниң кежигүннери кылган. В. И. Ленинге тураскааткан кежээлерни, аас журналдарын ол библиотека база эрттирип турар.

Клуб чөвүлели чайгы үеде чорудар хемчеглерни база ажылдап кылган. Чөвүлелдиң кежигүннери (даргазы инженер Д. Рухман) кылыр ажылдарын хуваажып алган. «Хемчиктиң оттары» ансамбльдиң киржикчилери-биле кады бот-тывынгыр уран чүүлдүң хоорай көрүлдезин чорударынга белеткенип турар. Оон ынай чайгы үеде Чадаана, Абаза, Бай-Тайгаже концерттиг үнүүшкүн кылыр. Ак-Довурак клувунуң ажылынга ында партия, комсомол организацияларының база хоорай Совединиң күүскомунуң талазындан доктаамал дузаны чедирип келген.

Хоорайның бүдүрүлге черлеринде 9 эш-хуузунуң суду бар. Оларның кежигүннери эрге-дүрүм темазынга лекция, беседаны чорутканнар. Эш-хуузунуң судтары, улусчу дружина ажыл-чорудулгазынга кем-херек үүлгедир чоруктарны баш удур болдурбазының хемчеглерин ап, кижилерни хөй-ниитиниң күжү-биле сургап, кижизидериниң ажылдарын чорудуп турар. Ак-Довурак АТБ-де эш-хуузунуң суду (даргазы эш Ульянов) бо чылдың эгезинден бээр 18 херектерни көрген. Хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр чамдык кижилерни кижизидеринге элээн ажылды ол суд чоруткан.

Хоорайда СУ—48-тиң, рудниктиң, механизация участогунуң, № 2 тудуг участогунуң улусчу дружинниктери хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалынга активчи киржилгелиг. Оларның иштинден чамдыктары шаңнал-макталга чедип, 3 хонук немелде шалээни алган.

Пенсионерлерниң чөвүлели (даргазы эш Смердин) хоорай чаагайжыдылгазын эки организастаан. Чүгле ол эвес, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылынга пенсионерлер база киришкеннер. Хоорай эмнелгезинде хөй-ниитиниң янзы-бүрү организациялары боттарының ажылын идепкейжиткен.

Школалар башкыларынга улуг дузаны төрелдер комитеттери чедирип турар. Амгы үеде уругларның чайгы дыштанылгазының база школаларны келир өөредилге чылынга белеткээрин ол комитеттер чугаалажып көргеш, тодаргай ажылдарны кылып эгелей берген. Кудумчу, бажың комитеттери хоорайның кудумчуларын аштаарын, ыяш тарылгазын организастаан. Советтиң чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязы-биле ол комитеттер хамаатыларның нииити хуралын эрттирген.

Хөй-нии ти организацияларынга удуртулганы экижидип, оларга даянып ажылдаары Советтиң ажыл-чорудулгазынга улуг күш болурун бистиң хоорküусом боттандырып турар.

З. МАНЧИНА,
Ак-Довурак хоорай
күүскомунуң даргазы.

Ажыл-ишчи алышкылар

Даң хаязы Хендергө бажы Үш-Мөөрүктерни ажылдыр бакылап келгеш, Торгалыг хемни дургаар шөйлүп баткан ногаан чараш Торгалыг суурну бодунуң херелдери-биле чырыдыпкан.

Эртежик эрес кижилерниң бирээзи совхозтуң мурнакчы чолаачызы, СЭКП кежигүнүнге кандидат Михаил Сундуй саанчыларны саалдаже сөөртүрү-биле суурнуң бажындан куду бадыпкан. Чурумга өөренген саанчы кыстар чолаачы-биле болчаг кылган черлеринде машинага орарынга беленнер. «Озалдаан саанчы чок бе?» — дээш, саанчыларын четчелээш, ширин шырайлыг чолаачы машиназын үш катап медээлээш, Серлиг-Дөң уунче хапты...

Торгалыг биле Серлиг-Дөң аразынга чолаачының дугайында саанчыларның чылыг сөстери таныва зы азы кады ажылдавайн турар кижиге дыка солун болду. Михаил Сундуй Кызылга чолаачылар курузунга өөренгеш, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта сес чыл иштинде чолаачылап турар. Ооң дуңмалары Сергей совхозтуң мурнакчы чолаачызы, Александр Хөлчүк салбырында мурнакчы тудугжу, хеймер дуңмазы Витя ам 8 классты доозар. Михаил Түлүшович Сундуйнуң кызымак ажыл-ижин совхозта партком, ажылчын комитеди, дирекция чери хөй удаа үнелеп, хүндүлел бижиктер, өртектиг бараннар-биле шаңнап, а 1968 чылда Москвада көдээ ажыл-агый делгелгезинче чоруткан. Чоокта чаа ону СЭКП кежигүнүнге кандидатка хүлээп алган.

М. БИЧЕ-ООЛ.

ТЕХНИКТИГ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯНЫҢ ДАРГАНЫ

Бистиң чуртувуска коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар талазы-биле ажыл болгаш эртем-техниканың бөгүнгү дүрген хөгжүлдези ортумак эртемниг специалистерниң бүдүрүлгеге ролюн күштелдирген. Ажыл-агыйга хүн бүрү салдынып турар айтырыгларны ажылчыннар, оларның мергежили чеже-даа бедик болза, шиитпирлеп күш четпес. А дээди эртемниг специалистерниң күжү, мергежилин оонак айтырыгларже бадарадырга, нарын сорулгалар кичээнгейден үнүп, шиитпирлеттинмейн артып каап болур. Ынчангаш бөгүн бүдүрүлге черлеринде техник—харысалгалыг ажылдакчы.

Сөөлгү чылдарда дээди болгаш ортумак мергежилдиг специалистерниң аразында пропорциязын өскертири эргежок чугула апарган. Ынчангаш, «...тускай эртемниглер белеткээрин планнаарда, ортумак тускай өөредилгениң хөгжүлдезин дээди өөредилгеден дүрген кылдыр көрүп тургаш, 1970 чылда үлетпүрге, тудугга, харылзаа черинге болгаш көдээ ажыл-агыйга бир дээди эртемниг специалиске-ле үш-дөрт ортумак эртемниг специалистер онаажып турарын чедип алыр» деп, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыткан.

Тывада үлетпүр бүдүрүлге дүрген темпилиг сайзырап, ажылчыннарның болгаш техниктиг интеллигенцияның саны өзүп турар. Ооң-биле кады тудугларда, ыраңгыя көдээ тудугларда, даг-руда комбинаттарында, районнарның үлетпүр черлеринде ортумак звенонуң тускай эртемниглери ам-даа чедишпес.

Техниктиг интеллигенцияны белеткээр талазы-биле Тывада баштайгы болгаш ам дээрезинде чаңгыс ортумак өөредилге чери—Кызылдың политехниктиг техникуму. Техникум 1964 чылда ажыттынган. Бо чылын ооң хүндүскү салбыры 79 аныяк специалистти белеткээр. Ол дээрге техникумнуң ийи дугаар доозукчулары-дыр. Эрткен чылдын доозукчулары—тудуг техниктери, казымал байлактар болбаазырадыр техниктер болган. Тываның янзы-бүрү тудуг организацияларында, Красноярск крайның, Ырак-кы Чөөн чүктүң, Ортаакы Азияның, Ленинград областының даг-руда комбинаттарында болгаш фабрикаларында ажылдап турар.

Кызыл хоорайның тудугларында болгаш бүдүрүлге черлеринде ажылдап турар 200 хире аныяктар техникумнуң кежээки салбырында өөренип турар. «Үлетпүр болгаш ниити тудуг» деп тускай эртем мергежилиниң дипломнарын кежээки салбырның 50 ажыг доозукчулары бо чылын алыр. Техникумнуң Ак-Довуракта кежээки салбырында даг-дүгү комбинадының ажылдакчылары, аныяк хоорайның чурттакчылары өөренип турар. Бо чылын аңаа техник-тудугжу болгаш казымал байлактар болбаазырадыр техник деп квалификацияның дипломнарын база 50 ажыг аныяктар алыр. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чанында кежээки өөредилге чериниң бары ажылчыннарны техниктиг эртемнер-биле чепсеглээринге болгаш түс черге оларның доктаамал ажылдаарынга аажок таарымчалыг байдалды тургускан.

Техникумнуң материалдыг баазазы ам дээрезинде кошкак. Лаборатория, кабинет, аудиторияларның чедишпес болганындан техникум тускай эртемниң чүгле үш мергежилинге сургуулдар хүлээп алыр аргалыг: үлетпүр болгаш ниити тудуг, казымал байлактарны болбаазырадыры, тудугда планнаашкын (бо чылдан эгелээш).

1970 чылда техникумнуң өөредилге бажыңы болгаш лабораториялары туттунуп доостурга, металлургия, даг ажылы, геология, электри-механика, экономика, автомашиналарны септээри болгаш ажыглаары деп тускай эртемнерге белеткел эгелээр. Ынчангаш республиканың дүрген сайзырап турар үлетпүр бүдүрүлгелеринге эң чугула специалистерни бээри — Кызылдың политехниктиг техникумунуң хүндүлүг хүлээлгези боон турар.

Техникум коллективиниң бөгүнгү ажылында элээн бергелер бар. Эң-не берге айтырыг өөредилге-лаборатория өрээлдериниң болгаш лаборатория эт-херекселиниң чедишпези. Кол тускай эртемнер-биле безин чамдык программада көрдүнген практиктиг ажылдар чоруттунмайн турар. Спорт болгаш концерт залдары ниити аудиториялар шуут чок болганындан техникумга хөй-ниитиниң политкижизидилгелиг, культура-массалыг ажылдары шынар чок эртиплээр таварылгалар хөй.

Техникумнуң хүндүскү салбырынга колдуунда школаны чаа дооскан аныяктар кирип турар. А бүдүрүлге черлеринден тускай бижиктиг келген, ажылдап чаңчыккан, тускай эртемни шилип алыр дээн быжыг шиитпирлиг, туруштуг аныяктар техникумда ам-даа эвээш. Ол дээрге бүдүрүлге организацияларының ажылының четпези-биле тайылбырлаттынар. Эки шынарлыг, доктаамал ажылдап шыдаар аныяк специалистерни техникумдан манаарда, аңаа кирер күзелдиглерни бүдүрүлге черлери белеткеп, сүмелээр ужурлуг.

Амдызында көдээ, суур Советтери, колхоз, совхоз баштаар черлери политехниктиг техникумче улус чоруттпайн турар.

Хөй-ниити организациялар, район школаларының башкылары техниктиг билиглерниң чугулазын аныяктарга кошкак пропагандалап турар. Кызылда ортумак өөредилге черлеринге районнардан чылдың-на келир сургуулдарның чүгле 10 хире хуузу политехниктиг техникумче документилерин дужааган болур, а кирериниң экзаменнерин оларның хөй кезии дужаап шыдавайн баар. Ол чүге ындыгыл дээрге, көдээ школаларда математика, физика эртемнерин башкылаары куду шынарлыг эртип, өөреникчилерни техниктиг бот-ажылдарже, техниктиг бөлгүмнерже хаара тутпайн турарында.

Чооккy чылдарда Тываның дээди болгаш ортумак эртемниг специалистериниң аразынга техниктиг тускай эртемниглерниң санын көвүдедири — амыдыралдың чаа негелделеринге дүүшкен чугула айтырыгларның бирээзи. Үлетпүр бүдүрүлге черлери, школалар, совет болгаш хөй-ниити организациялар ону деткип, техникумга өөренип кирер аныяктарны шилип дузалажыр болза, Кызылдың политехниктиг техникуму үстүнде салдынган сорулганы чедиишкининг күүседип шыдаар.

К. КҮЖҮГЕТ,
Кызылда политехниктиг
техникумнуң директору,
геология-минералогия
эртемнериниң кандидады.

Даман ортулуктуң шаңнаттырган бөлүк камгалакчылары. Солагай талазындан оң талазынче—ефрейтор П. Малахов, улуг сержант Ю. Гладков, Алды-Михайловкада күр-тывыш ажыл-агыйның балыкчызы А. Авдеев, бичө сержант И. Просвирник болгаш майор В. Баженов.

Н. НАЗАРОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ТЫВА ФИЛАРМОНИЯ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1967 чылдың июнь 26-да хүлээп алган доктаалының ёзугаар Тываның күрүне филармониязы бо чылдың март 1-ден эгелеп тургустунган. Күрүнениң концерт организациязы болур филармонияның тургустунганы болза, тыва улустуң культура амыдыралында улуг, өөрүнчүг болуушкун болган болгаш ооң социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг культуразының хөгжүлдезиниң дугайында Коммунистиг партияның, Совет чазактың ада сагыш салыышкынының база бир чайынналчак херечизи болур.

Тываның культуразы Совет эрге-чагырганың чылдарында деңнээр чүве чок улуг хөгжүлдени, чечектелиишкинни чедип алган. Тываның бюджединиң 57 хуузу социал-культура хемчеглерни боттандырарынга чарыгдаттынып турар. Ажылчы чонунуң ортузунга культура-чырыдыышкын ажылын 1944 чылда 58 клуб чорудуп турган болза, амгы үеде ол ажылды культураның 175 албан чери, ооң иштинде 23 культура бажыңы, 132 клуб, 16 автоклуб, 4 кызыл-өг чорудуп турар.

Музыка культуразының янзы-бүрү хевирлери: ниитиниң ырлары, ийи-чаңгыстың ырлары, танцылар, симфониктиг поэмалар болгаш өске-даа хевирлер чедиишкинниг хөгжүп турар. Чижээлээрге, А. Чыргал-оол «Өөрүшкүнүң поэмазы» дээр симфониктиг поэманы, Р. Кенденбиль «Чечектел-ле, Төрээн черим» дээр симфониктиг сюитаны чогаатканнар. Композиторлар А. Чыргал-оол, Р. Кенденбиль, Р. Лесников оларның «Тооруктуг тайга», «Таңдым турда», «Аъдым», «Теве-Хая» болгаш улустуң өске-даа ырларын таарыштыр ажылдап кылганы аажок солун. «Октябрьдан төрүттүнгеннер», «Ужуражылга», «Чагытай», «Ивижилер» дээн ышкаш өске-даа чаа танцылар бисте бар апарган.

Бисте күрүне филармониязы Тыва АССР-ниң ыры болгаш танцы ансамблинден, музыка лекториязындан база эстраданың бир бөлүүнден тургустунган. Ооң штаттыг ажылдакчылары ниитизи-биле 110 кижи, оларның иштинде ыры болгаш танцы ансамблиниң ниити ыры бөлүүнге 30, танцы бөлүүнге 17, хөгжүм бөлүүнге 10 артист, музыка лекториязынга 8, эстрада бөлүүнге 12 артист ажылдаар.

Филармония бодунуң штаттыг артистериниң болгаш чурттуң өске областарындан, крайларындан, республикаларындан кээп турар артистерниң күжү-биле композиторларның классиктиг музыкаларын, Тываның болгаш Совет Эвилелиниң база бүгү делегейниң өске-даа улустарының улустуң болгаш амгы үениң ыры, музыка болгаш танцы культуразын чонга пропагандалаар, эстраданың уран чүүлүн, оюн-тоглаазын көргүзер хүлээлгелиг. Ынчангаш Тываның күрүне филармониязы тыва улустуң уран чүүлүн, хамыктың мурнунда ыры, музыка, танцы культуразын улам ыңай хөгжүдеринге, чоннуң эстетиктиг кижизидилгезинге улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Филармонияның дирекциязы амгы үеде ооң болгаш ансамбльдиң артистерин, уран чүүл талазы-биле удуртур ажылдакчыларны шилип алыр ажылды чорудуп турар. Ол сорулга-биле чоокта чаа шилилге конкурстарны эрттирген. Ооң түңнелинде ансамбль артистеринге 40 кижини, эстрада артистеринге 12 кижини хүлээп алган. Шилилгениң ам болур конкурузун июль айның бирги чартыында чорудар. Ол конкурска киржири-биле Фрунзениң хореография болгаш Кызылдың музыка училищелерин доосканнарны (тыва националдыг) чалап турар бис.

Ансамбльдиң артистери тыва уран чүүлдүң болгаш литератураның июнь айда Якутияга болур декадазынга киржир дээш белеткенип турар. Ооң соонда июль айның эгезинден чаа программаны белеткеп эгелээр. Ансамбльдиң баштайгы концертин совет Тываның 25 чыл оюнуң байырлалының хүннеринде көргүзүп эгелээрин планнап турар. Ынчаарга эстрада бөлүүнүң артистери бодунун концерттерин районнарда көргүзүп эгелей берген.

Чаа тургустунган күрүне филармониязы бодунуң ажыл-чорудулгазының кол угшиин улуг Ленинниң идеяларының амыдыралда канчаар боттанып турарын уран чүүлдү, ооң дылын дамчыштыр чонга пропагандалап, оларны чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерже хей-аът киирер дээш ажылдаар.

Р. ДАЛАЙ-ООЛ,
Тываның күрүне филармониязының директору.

Чечен чогаал болгаш уран чүүл

Салим СҮРҮҢ-ООЛ

А К

Ак деп хем бар,
Аажок берт чер.

Чүгүрүктү мунупсумза,
чоруу үнмес,
Чүге дизе
шаптык моондак эгээртинмес:
Дүндүк шаары,
бедик даглар бажың дозар,
Дүвү чок дег
ханы кашпал оруун дуглаар...
Чүгле-чүгле,
чүглүг куш дег, торлуру чок
Чүреккирлер
ындыг бертен коргары чок.
Ак деп хем бар,
Аажок берт чер.
Качыгдалдан хосталыр дээш тынын берген.
Кайгал эрлер —
Алдан-маадыр аңаа турган.
Кара-Дагга, Сайырларга, Көшпес ынчаар
Каш-каш чылда,
алдырбайн,
тулчуп келген:
Кайы-даа даг
маадырларның оңгузу-дур,
Кашпал бүрү
кайгалдарның шивээзи-дир...
Ак деп хем бар.
Алдан-маадыр аңаа турган
Актың оглу
чоргаарланмас аргам чок-тур.

БИСТИН КАЛЕНДАРЫВЫС

ЧОГААЛЧЫ—МААДЫР

(Л. М. Леоновтуң 70 харлааныңга)

Леонид Максимович Леонов сураглыг улуг чогаалчыларның бирээзи. Бодунуң маадырлыг холдарындан революцияның кызыл тугун салбайн, ооң-биле кезээде кады Перекопче халдаашкынының үезинден тура-ла, чартык чүс чылдың дургузунда быжыг базым-биле үениң характерин могаг чок чуруп келген эң-не билдилиг болгаш ёзулуг чурукчуларның бирээзи-дир.

«Морзуктар», «Ары өө», «Скутаревский» чижектиг уран-чечен чогаалдары үнүп келгениниң сөөлүнде Максим Горький Леоновту болгаш ооң чогаалдарын бедии-биле үнелээн. Ол романнар ханы утказыг, бүгүдеге солун болган. Леоновтуң шылгараңгай чогаадыкчы бодалы далайның ханы дүвүн, делгем дээрниң дүндүүн өттүр көрүп, ооң ында кандыг амыдыралдың болгаш болуушкуннуң хүн бүрүдеги байдалдарын, ооң кайгамчык нарын болгаш хөй янзы адырларын бирден-бирээ чокка тодарадып турган ышкаш үениң негелдезинге дүгжүп, философчу ханы бодалдарны илередип турар.

Леоновтуң романнары, тоожулары, шиилери боттарының тургузуунуң талазы-биле онзагай. Ынчангаш 1927 чылда ооң «Оор» деп романы-биле танышкан сөөлүнде, ол романның солун болгаш нарын тургузуун өөренириниң эргежок чугулазын критиктер болгаш литературоведтер билген. А романның ийиги үндүрүлгезиниң редакциязында тургузуу улам онзагай болу берген.

Ынчалза-даа амгы үеде номчукчуларның сеткил-сагыш өзүлдезин, философчу-эстетикалыг билиишкиннерин бедии-биле үнелеп турар апарганда, аңаа Леоновтуң уран чогаадылгазының дугайын сагынмайн барып болбас. Ооң чогаалдарында онзагай чүүл болза, күчүлүг болгаш байлак орус дылга даянгаш, сос-биле ойнап, кайгамчык овур-хевирлерни болгаш деңнелгелерни тургусканы болур.

Амгы үениң чогаалчызы бир эвес ол кижиге болгаш кижи төрелгетенге ажыктыг болур кол хүлээлгезинден ойталаваан болза, дылды улам ханы өөренир ужурлуг. Бо талазы-биле Леонид Леоновту чечен состуң айтыкчызы кылдыр билип болур. «Морзуктар», «Оор», «Ары өө», Скутаревский», «Океанче орук», «Орус арга» (Ленинчи шаңналга четкен) деп романнарны, Семён биле Павел Рахлеевтер, Векшин биле Фирсов, Бураго биле Увадьев, Андрей биле Федор Скутаревскийлер. Курилов биле Илья Протоклитов, Вихров биле Грацианский ышкаш кижилерни тургузар төлээде чогаалчы хөйнү көөр, хөйнү билир, хөй ажылдаар ужурлуг турган. Ынчангаш ооң чогаадыкчы маадырлыг чоруун чугаалаар апаар.

Чеден харлыг чогаалчы-маадыр. Чоннуң чоргаарланыкчызы, аныяктарның ынак чогаалчызы. Ол бисти боданыышкынче албадап, талант болгаш күш-ажыл деп чүл дээрзин сагындыра бээр. Леонид Максимович бир-ле катап, Москвада Литераторларның төп бажыңынга болган кежээге, литератураның Горький аттыг институдунуң студентилеринге, литератураның дээди курузунуң дыңнакчылары бистерге база аңаа чыылган аныяк литераторларга чүве чугаалап тура, кижи төрелгетениниң ажылдап кылганы сагыш-сеткилдиң бүгү-ле байлаан өөренирипче кыйгырып, мынча дээн:

— Кижи төрелгетениниң муң-муң чылдарда ажылдап келгени культуразын шиңгээдип алыры чиик эвес. Ынчалза-даа ону кайыын билип алырын, кандыг каътта салып каан турарын билир херек. Кижилерниң билир чүүлүн дыңнаткан ажык бар бе, а олар бөгүн кончуг хөйнү билирлер болгай. Кижилерниң амгы хереглелин тодарадып алыр дизе, баштай-ла бодун шугдунуп алыр херек. Кижиниң ажыл-чорудулгазының база бир продуктузу болур номну тускай хөделишкин кылдыр санаар херек. Номнуң ужур-дузазын кижи төрелгетениниң моон соңгааргы хөгжүлдезинге, оларының угаан-медерелинге дээштиг кылган ажылы-биле хемчээр ужурлуг. Ном бүрүзү бичиидаа болза, культурага болуушкун болуп арттары күзенчиг. Чаа ном дээрге-ле келир үеже көрүүшкүн...

Ынчангаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи шаңналдың лауреады Леонид Леонов бистиң үеге болгаш ылаңгыя совет улуска улуг алдар хүндүткел-биле бүргеткен. Ол бисти бодунуң чогаалдарын дамчыштыр келир үеге өөредип турар.

О. СУВАКПИТ.

Репетиция чоруп тур

РЕПОРТАЖ

Республиканың хөгжүм-шии театрының балет залы. Тыва көрүкчүлерге эң-не билдингир шииниң белеткели. Ийиги көжегениң үшкү көргүзүүнүң белеткелиниң үезинде чедип келген болдум.

Хам-оол (ооң ролюнда Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Александр Тавакай) кажар аргаларын, оптуг-овузуннуг сөстерин хереглевишаан, Сарыг-Ашакты (Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оол) аайынга киирип алырын бодап, кажып келген уруу Караны (артист Ирина Даваа) дүрген дедир чорударын, ооң башка чүвениң багай болурун аңаа чугаалап, шажын чүдүлгениң сөстерин ажыглап, ону коргударын оралдажып олур.

Хам-оол. Сени мегелеп турары ол-дур. Сээң уруун оон чанып келир болза, сеңээ эки болур бе, азы багай болур бе? Кандыг деп бодай-дыр сен?

Сарыг-Ашак. А, сен канчаар билип олур сен. Чоп чаяан-достуг кижи мен деп далдырткайнып чыдар ийик сен?

Хам-оол. Буктуг улус болбас ийик бе! Буктуг!...

Оларның чугаазы орус дыл кырында.

Виктор Көк-оолдуң «Хайыран-бот» деп шиизин орус дылга чугаалап көргүзери-биле белеткенип турары бо.

Шиини орус дылче шүлүкчү Светлана Козлова очулдурган. Ында колдуунда-ла Ленинградтың театр, музыка, кинематография институдунуң доозукчулары аныяк артистер киржип турар. Седиптиң ролюнда артист Каадыр-оол Сагды, Кенден-Хууракттың ролюнда артист Лүндүп Солун-оол.

Артистер шииниң сөзүн орус дылга шын адаар дээш оралдажып турар. Ынчалза-даа чамдык артистер сөстерни, ударениелерни чеже-даа шын адаарын оралдажып турза, болганчок-ла частына бергилээр.

— Репетиция үезинде биске орус дыл башкызы олуржу кагылап, шын эвес адаттынган сөстерни дораан эде чугаалаттырып турар чүве болза дыка-ла эки болур-дур ийин—деп, Тавакай чугаалаарга өөрү артистер аңаа чүүлзүнүп кагды.

Тыва артистер шиини орус дыл кырынга чугаалап, ойнаар болганда берге болбайн канчаар. Ынчангаш артист бүрүзүнден шыңгыы күженишкинниг белеткел негеттинип турар.

Тыва уран чүүлдүң болгаш чечен чогаалдың Якут АССР-ге болур декадазынга бо шиини орус дыл кырынга якут өңнүктерге бараалгадыр.

— Декадага барып киржир уран чүүлдүң үш бөлүүнүң бирээзи— бистиң театрның артистери. «Хайыран-ботту» көргүзериниден аңгыда, хөгжүм-шии театрының артистери концертке база киржир. Бистиң чонувуска билдингир ыраажы артистер аңаа аян тудар. Эрткен чылын якут артистер биске чаңгыс «хамныг» келген улус болгай, а бистер ийи «хамныг» чеде бээр бис. Хам-оолдан аңгыда, «Хамның өлгени» деп танцыны Сергей Монгуш күүседир. Ону якут өңнүктерниң сонуургаары чугаажок. Шииниң чурук каасталгазын театрның кол чурукчузу Гавриил Торлук кылып турар—деп, хөгжүм-шии театрының кол режиссёру Оюн Сиип-оол репетиция сөөлүнде чугаалай-дыр.

Театрның көрүкчүлер залы. Өткүт, чараш ыр чаңгыланган, делгем залга сыңмайн, дашкаар куттулуп үнүп тур.

Байлак шыпкан, Якутия,
экии!
Байыр тудуп чолуктувус!
...Аныяк Тыва өткүт ырын
Ак-көк Енисейден
эккелдивис.

Ырның баштайгы куплединиң болгаш кожумааның сөөлгү одуруглары ынчаар дыңналып турар.

«Чечек» ансамблиниң ниити ыр бөлүү РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, композитор Алексей Чыргал-оолдуң чаа чогааткан «Якутияга байыр» деп ырын белеткеп турары бо. Ооң сөзүнүң автору журналист Александр Русский. Эң аныяк, талантылыг ансамбль акы-дуңма якут чонга көргүзер концертин бо ыр-биле эгелээр.

— Бирги сопрано, ийиги, сопрано, үшкү сопрано! Үннериңерни таарыштыр ыңар! База катап!

Тываның күрүне филармониязының уран чүүл удуртукчузу, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Роберт Лесников ынчаар командылай-дыр. Роберт Николаевич ансамбльдиң көргүзер концертиниң бүгү номерлерин белеткээрин удуртуп, кол командылакчы болу берген.

Даараазында Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы композитор Р. Кенденбильдиң «Аъдым» деп ырын ырлажыптарга, эрес-кашпагай, уран талантылыг танцычылар «Аъттыг кижилер» деп тыва танцыны күүседи бээрди.

«Октябрьдан төрүттүнген» деп танцылыг көргүзүг сагыш-сеткилди хайныктырып келир. Якут көрүкчүлерге ол улуг сонуургалды болдурары чугаажок. Ансамбльдиң репетициязынга уран чүүл талазы-биле тускай эртемниглер, культура ажылдакчылары олуржуп, боттарының санал-оналын берип турар.

Талантылыг балетмейстерлерниң бирээзи Елеонора Грикурованың тургусканы «Куу куштар» деп танцыны бөлүк кыстар ойнап турда, Алексей Чыргал-оол олура:

— Музыказы чаңгыс аай темпилиг-дир, ону этпес болза хоржок-тур — деп, чугаалады.

«Ээлдек шыңгыраашты» күүседип турда, РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Мунзук олура:

— Эмин эрттир дүрген-дир. Танцының шимчээшкин бүрүзү, темпизи ээлдек деп адын бадыткаар ужурлуг — дей-дир.

Уран чүүлдүң хоочун ажылдакчызының бо саналы чүүлдүг. Шынап-ла темпизи дүрген, ооң аңгыда бо танцы бодунуң эң баштай төрүттүнгени ышкаш хевириниң чамдык чүүлдерин чидирипкен, ында «Аныяктар» деп танцы база холужуп кирип турар, төнчүзү чок апарган.

Дөрт ыраажы кыстан тургустунган «Чодураа» деп аттыг квартеттиң белеткеп турар ырлары база-ла солун. «Улуг-Хемим Енисейим» деп ырны база бир чаа ыраажының ыяңгылыг, чараш кылдыр ырлап үнүп келирин бистиң көрүкчүлеривис удавас көөр, дыңнаар.

«Ужуңар-ла, көге куштар», «Хандагайты», «Тооруктуг тайгам», «Солдат дугайында баллада», «Кызылдың кыстары», «Ленин болгаш партия», «Ленин» болгаш өске-даа хөйнүң ырлары, ийи-чаңгыстың болгаш бөлүк ыраажыларның күүседилгелери, танцылар улажып-ла турар.

Хүннүң-не, эртенден эгелээш, орай кежээге дээр-ле белеткел-ле, белеткел. Ынчаар күженишкинниг белеткенмес болза тыва уран чүүлдүң болгаш литератураның Якут АССР-ге болур декадазынга чедир санныг хонуктар арткан.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Ийи болгаш дөрт одуруг шүлүктер

Сарлык көргеш, коргар кижи
Саанчы кысче карак баспа!

* * *

Чонуң сени мактавааңда
Чонган чудуум көвей диве!

* * *

Чогум алыс барып-барып
Чонунга улуг дуза болур
Эгелеп каан ажылыңны
Элекке чер ара кагба!

* * *

Ырлаан уруг көрүп алгаш,
— Ынак мен—дээш, чүрээң
тутпа!
Чүс-даа уруг ырлап болгай
Чүрээң ынча тудар сен бе?

* * *

Дуруг көргеш, кадыр диве,
Туттунуп үн, кадырын көр!
Эшти көргеш, эки диве,
Эдеришкеш эвизин көр!

Монгуш МАДОН.

ЧЫЛДАГААН БОЛГАН ЧУРУК

(ШООДУГ)

Манасе шагда-ла диссертация тударын бодап чораан. Аңаа суурну белеткеп, хамаарышкан кижилерни шайладып, чүзүн-даа харамнанмайн чораан. Кара чаңгыс профессор Луарсаба Зураповичиден ол чүнү-даа чедип ап чадаан, ынчаарга диссертация камгалаарының алыс салымы ооң холунда турар болгай.

Бир-ле катап Манасениң ачазы өлүп калган.

— Бурган авыразын, ам-на диссертациямны камгалап аптар-дыр мен!—деп, Манасе кажары-биле аңаа сөглээн.

— Мынчага чедир ачаң сеңээ моондактап келген чүве бе?—деп, ооң кадайы айтырган.

— Адыр, бодап алдым!

Ол бир-ле чүве кажарлап алган хевирлиг. Адазы өлү бээр билек-ле профессор Луарсабаның чуруун ол тып алгаш, улгаттырып берип көрүңер деп, бир чурук тырттырар кижиге аппарып берип-тир. Ийи хонганда ол чуруун эккелген.

Профессорнуң чуруун Манасе өлген ачазының чыткан өрээлинге азып каан.

— Бо канчап баардың, угааның орта бе?—деп, ооң кадайы пат кайгай берген.

Ол профессор ачамга аажок ынак чораан кижи. Ынчангаш ёзулаашкынга-даа, орнукшудулгага-даа дижик, ол ынап келир дээрзинге бүзүрээр мен. Мээң бажыңымга бодунуң улуг чуруун ол көрүп кааш, оон...

— Чүл оон ынчаш?

— Мени хүндүлээр кижи-дир, чуруумну безин бурган дег чалап алган орар кылдыр ол бодаптар, ынчангаш диссертациямны ол чугаажок таарыштырып бээр.

— Салы база сээң ачаңныы-биле дөмей кижи-дир — деп, кадайы шоодуп каан.

Ёзулаашкынга профессор келбээн, орнукшудулгага база. Ам хөөржэ чоруур болу берген. Профессор ам-даа чок. Чоруптканнар. Бир-ле кижи демги профессорнуң ханада чуруун ап алгаш, чедип келген, демги чок апарган кижиниң чуруу деп бодааны ол ийнен.

Ол өйде профессор бо көстүп келген. Өлген кижиниң хааржаанын мурнунда бодунуң чуруун ол көрүп кааш, пат барап мындыг. Ам канчаар, ооң бодунче бүгү далаш-биле чүткүп кел чыткан Манасеге профессор чеде бергеш:

— Мени диригге хөөржүдүп турар-дыр, сен, сеткил чок чүве!—дээш, килеңнээн профессор чүгүрүп ыңай болган...

Диссертация дугайында бодалым ам хөөржүттүнген-дир деп, Манасе аңаа сакты хонуп келген.

Степан МХАРГРДЗЕЛИ.

Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдези болуп эрткен. Түңнел концерт майның 29-та болган. Аңаа эң-не шылгараңгай номерлерин киирген.

ЧУРУКТА: Кызылдың «Совет Тываның 10 чылы» аттыг Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң ыраажызы Людмила Очур-оолдуң ырлап турары.

Е. ЧУРКИННИҢ фотозу.

Буянныг кижиниң шүлүктери

критика болгаш библиография

Кара-кыс Мунзуктуң «Мээң ырларым» деп ат-биле үнген шүлүктериниң чыындызын каш удаа номчуп келгеш, адырам, авам мындыг шүлүктер дептержигежи үндүрүпкен дижик, номчукчу оглунуң сеткил-сагыжын кандыг шүлүктер-биле хей-аът киирип, билбейн чораан чажыттарын ажыдып бээрил, а кандыг шүлүктер оглун шала хомудадыпканыл, ооң чылдагааны чүл? дээр бодалдар-биле сайгарарын оралдаштым.

Чыынды «Октябрьның чыры», «Ленинни ырлап чор мен», «Ырым болган чуртум», «Ленинчи комсомол» — эң-не ыдыктыг темаларга бижиттинген шүлүктер-биле ажыттынганы таарымчалыг. Ол-ла шүлүктерниң аразында «Ленинни ырлап чор мен» деп шүлүк бижиттинген үезинден бээр ийи он чылдарны ажыг чурттап, үнезин чидирбейн, харын бөгүн чаа бижиттинген шүлүк ышкаш дыңналып келир-дир:

«Дайзыннарга коргуп,
сүртээр
күштүг чаңнык,
Дарлатканга хосталганың
чырык хүнү
Угаанныглар угаангыры
Ленинниң
Улустарга күчү киирген
чогаалдары
Арыг чүрээм дамырында
тудуш боорга,
Ада, башкым Ленинни
ырлап чор мен.
(1948 чыл)

Ук шүлүктүң үнезин чидирбес күжү чүдел дизе, бир талазында, сөзүнүң эвээжинде, утказының ханызында, а ийи талазында, амгы үеде тыва поэзияда Ленинни алгап-йөрээген мындыг янзылыг, ынчалза-даа бышпаан шүлүктерден мурнай бижиттинип, улуг угбазы болганында.

«Ыры чаңын салыр эвес» дээн ышкаш, кайыже-даа аъттанып кан кижиге эки ыр өңнүү, чалгыны болуп чоруур дээн утканы илереткен «Ушкаш келийн» деп шүлүк чыындыда тускайлаң черни ээлеп турар.

Өргүн чонум айбызы-дыр,
Өртемчейни эргээш келийн,
Ырак черже ажың үдеп,
Ынак ырың ырлап берем.
(1966 чыл).

«Бойдустуң каазы — чечектерде, кижилерниң каазы — херээженнерде» дижип чугаалажыры ышкаш, буянныг кижилер—авалар дугайында шүлүктерге доктаап көрээлиңер.

«Кады чор сен, авай», «Авам дириг болза». Бо ийи шүлүктүң кайызы-даа бедик деңнелде.

Ажы-төлге ынакшылың
Арыг-чаагай сеткилиңде,
Өртемчейде сеңээ деңнээр
Өске кижи тыппас-тыр мен
Хайыралыг авам,
Кады чор сен, авай.
(1966 чыл).

Бо ырны Тывада ырлашпайн турар булуң чок. Иезинге төлүнүң ёзулуг ынакшылының дээштии өске чүректерже кокпаны ажыдып алганының херечизи бо.

«Авам дириг чораан болза»... Ийи аңгы тургузуг. Ийи херээжен. Ийи аңгы салым.

Азарганчыг хензиг чашты
азыраар дээш,
Ажыг дерин ава кижи
чеже төкпээн...
Ажы-төлдүң незин боон,
угаан киргеш,
Авам түрээн сактып
келгеш,
чүрээм саргыыр.
(1968 чыл).

Мына бо дөрт одуругдан-на ийи херээжен кижиниң салымы көстүп келир-дир. Ийи харлыында иезинден чарылган уруг чонунуң ачызында кижи болуп, соң-соң келгеш, не болу бергеш, төрээн авазын сактып, аңаа чырыткылыг тураскаал болдурган шүлүктү бижип кааны иезиниң төлеттинмес үлүүнүн кандыг-бир кезиикчигежин уруувуң чандырганы ол дизе ажырбас.

«Ынакшылга вазы турбас
Кырган, чалыы ону ойбас»

деп бижээни ышкаш, Кара-кыс Мунзуктуң шүлүктеринде ынакшыл дугайында шүлүктер арбын. Оларның аразында ыр болуп сурагжый берген «Дамчыт, салгын» деп шүлүк каракка көстүп келир чурумалдыы-биле, чаа аянныг, сеткилди таададып келир лириктиг хөөнү-биле номчукчуга чоок болуп эки үнелелди чаалап алган.

Кыс дег кылдыр хуулуп
алгаш,
Кызыл чаагын ошкап каар
сен.
Бодалымның чажыттарын
Бодуң баргаш сөгле, салгын
(1961 чыл).

Ынакшааны оолчугашче салгынны айбылап, ооң чаактарын кыс болуп хуулуп алгаш, ошкап каап көр, харызы бээрин чүрээ билзин, ону эккеп көр, оон өске күзелим чок дигени кайы хире чаазы-биле сөглеттинген-дир.

Бо шүлүктүң бир онзагайланып турар талазы болза, тыва лириктиг шүлүктерге «терек чанынга», «чодураа адаанга», «дамырак бажынга», «болчагжыгаштар» пептереп турар үезинде көстүп келгенинде болур.

Үезинде бижиттинген «Урай чогаал» (1937 чыл), «Чогаалчылар» (1940 чыл) база-ла туружунда.

Чыындының элээн хөй арыннарын кожамык ырлар ээлээн. Оларның аразында «Колхоз кадарчылары» чоңда сурагжаан болгай. Бижиттинген үези безин 1949 чыл. Ол кожамык-биле чажыт оол, кыс ам сценага ону ырлап үнүп келир болза, көрүкчүлер таалал-биле дыңнап, көөрлер. А «Саанчы биле комбайнерниң ыры», «Баштак шүгүмчүлелдиг кожамык» оларны чогаал кылдыр санаары берге.

«Саанчы биле комбайнерниң ырында» кедээде ындыгла боор дээп хөөн кире берип-тир. А бижиттинген чылы 1967 чыл. Чаа үе. Чаа ырлар. 50 чылдарның ийиги чартыында бо ыр көстүп келген болза, кижи бүзүреп болур-дур. Амыдыралдың бурунгаарлаашкынындан арай озалдап бижиттингени-биле кожамык ыр күжүн чидирипкеп-дир.

«Баштак, шүгүмчүлелдиг кожамыктың» маадырларының ажыл-ишке аажы-чаңын ыяк көргүзүп тургаш, бир көжеге хире шииҗитеш бижип ап болур турган. А чаңгыс-ла кыска ынча хөй оол ынакшылын илередип келгеш, шуптузу багын хары угда миннип каапкарга, уруг боду орта эвес, оларның шуптузу-биле таныш чораанзыгдаа. Амыдыралда бир мөзүлеш эвес, даап бижээн кожамык апарган-дыр.

Чогаалчының кол чепсээ — дыл.

Чоннуң дылын чөп ажыглап болурунуң аргалары авторда бар. Моон чижээн «Элегезим» деп шүлүктен көрүп болур.

Бажын арыг мөңгүн
шыпкан
Баштаңгылыг келин кыс
дег.
Дооза бодун торгу шыпкан
Тоолзуг чараш Элегезим.
(1962 чыл).

Амыдыралда кижи ышкаш, ном бүрүзү тускай хуу-салымныг болур.

Кара-кыс Мунзуктуң «Мээң ырларым» деп шүлүктериниң чыындызы, буянныг не кижи ышкаш, кижилерге эргим болуру күзенчиг-дир.

Моңгуш ДОРЖУ.

Делегей бо хүннерде

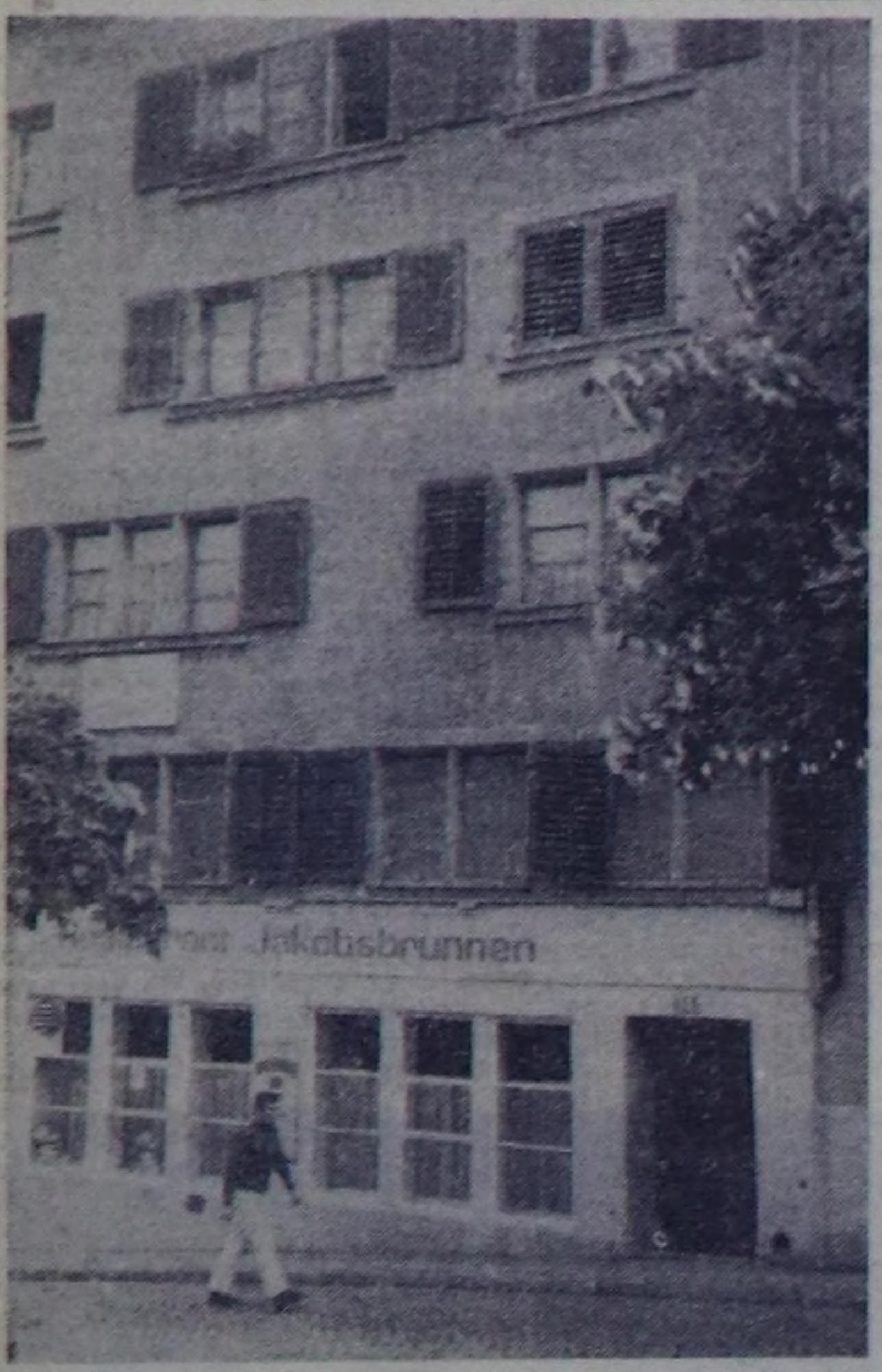

Швейцария. Цюрих. Шпигельгассе кудумчуда № 14 бажың. Аңаа 1916 чылдың февраль 21-ден 1917 чылдың апрель 2-ге чедир В. И. Ленин биле Н. К. Крупская чурттап турган.

Үшкү каътта В. И. Ленинниң чурттап турган өрээлиниң соңгазының адаанда тураскаал самбыразын тургускан.

Г. ДРАГУНОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

КНО-ГА ТАРАТКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлээлекчизи Я. А. Маликтиң дилээн ёзугаар КНО-нуң чиңгине секретары У Тан нацисчи херектеннерни истеп хынаар айтырыгның талазы-биле делегей конференциязының кыйгырыын база резолюциязын Экономиктиг болгаш социал чөвүлелдиң, Кол Ассамблеяның албан ёзузунуң документизи кылдыр тараткан.

1969 чылдың март 25-тен 28-ке чедир Москвага болуп эрткен ол конференцияның кыйгырыында демдеглээни болза, делегейниң ийиги дайыны доозулган соонда барык чээрби беш чыл хире үе эртсе-даа, Барыын Германияда шаандагы идепкейлиг нацистер күрүне аппарадында, бундесверде, экономиканы эргелеп башкарар органнарда, пропагандисчи болгаш идеологтуг төптерде көскү албан-дужаалдарны эжелээрин үргүлчүлеп, чурттуң даштыкы болгаш иштики политиказын тодарадырынга идепкейлиг рольду ойнап турар. Нацисчи шериг херектеннериниң үүлгеткен араатаныг үүлгедиглери дээш шаажылал кеземчеден оларны чайладыры-биле ГФР-ниң эрге-чагыргалары янзы-бүрү чылдактарны ажыглап турар.

Бодунуң үезинде гитлеризмге удур күрүнелер шериг херектеннеринге кеземче шаажылаалды онаарын дайынның база бир сорулгазы кылдыр чарлап, «судка киирериле оларны кайда-даа турар болза дораан тывар болгаш буруудакчыларның эргезинге шилчидип бээр ужурлуг» деп медеглээн.

Кижиниң эргелериниң талазы-биле комиссияның илеткелин, «Кижи төрелгетенге удур кемниг үүлгедиглерни үүлгеткен шериг херектеннеринге болгаш кижилерге кеземче көргүзер дугайында айтырыгның» талазы-биле кижиниң эргелериниң комиссияның резолюциязын Экономиктиг болгаш социал чөвүлелдиң 46-гы сессиязынга чугаалажып көөр деп турары-биле холбаштыр Москва конференциязының документилерин КНО-га тараткан.

Улустуң эрге-чагыргазы

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамда улусчу революстуг эрге-чагырга барык бир чыл ажылдап турар. Америк шериглер болгаш сайгон чалчаларга удур демисежип турар хөй миллион кижилерниң күзел-соруу-биле тургустунган ол эрге-чагырга бодунуң организациязы, алдар-хүндүзү болгаш идепкейжизи биле сураглыг деп, Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң органы «Хосталга» солуннуң редакциязы чүүлүнге бижээн. Бо үеде революстуг эрге-чагырганың системазы Мурнуу Вьетнамның можуларының хөй нуруузунуң кедээ суурларының барык 70 хуузун хаара туткан.

Улус чөвүлелдери болгаш улус комитеттери эрге-чагырганың ёзулуг улусчу органнары болу берген. Тараачыннар, аныяктар, партизаннар, херээженнер организацияларының дузаламчызынга даянмышаан, эрге-чагырганың улусчу революстуг органнары амыдыралдың бүгү адырларынга шиитпирлиг рольду ойнап турар. Олар экономика, саң-хөө, хандырылга, айыыл чок чорук, информация, чырыдышкын, кадык камгалал айтырыгларын ажылдап турар.

Эрткен чылдың дургузунда революстуг эрге-чагырга хосталганың Национал фронтузунуң комитеттери болгаш тараачыннар организациялары-биле кады чер реформазын боттандырар, общиналар черлерин болгаш саттынықчыларның черлерин тараачыннарга шилчидип бээр ажылды чоруткан.

Революстуг эрге-чагырганың ачызында Мурнуу Вьетнамның кедээ районнарының овуру чаартынган. Ам школаларның болгаш кадык камгалал органнарының калбак четкизи кедээ суурларның элээн кезиин хаара туткан.

Улусчу эрге-чагырга черчерге эки организакчы болгаш дуржулгалыг удуртукчу болуп, улустуң бүрүн бүзүрелин болгаш деткимчезин ап турар дээрзин солун демдеглээн. Улусчу революстуг эрге-чагырга улустуң эрге-чагыргазы, улустуң күзел-соруу-биле шилип алган эрге-чагыргазы, чоңга бараан болган эрге-чагырга-дыр.

Араб улустарны деткиир

КАИР. (СЭТА). Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылга организациязының Доктаамал секретариады израиль империалистиг агрессияга удур араб улустарның чөптүг демиселин бодунуң бүрүн деткип турар дугайын база катап медеглеп, ол демиселди бүгү аргалар-биле деткиир деп, эп-сеткил каттыштырылгазының национал комитеттерин болгаш найыралчы бүгү организацияларны база тайбың, демократия болгаш чөптүг чорук дээш демисежип турар күштерни кыйгырган деп, эп-сеткил каттыштырылга организациязының Доктаамал секретариадының медеглелинде чугаалаан. Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылга организациязының Доктаамал секретариадының чиңгине секретары Юсеф эс-Сиваи демисежип турар араб улустар-биле эп-сеткил каттыштырылга неделязынга холбаштыр чыылдырган парлалга конференциязынга ол медеглелди номчаан.

1967 чылдың июнь 5-те израиль империалистиг агрессия бодунуң сорулгазын чедип ап шыдаваан деп, медеглелде чугаалаан. Эрткен ийи чылдың дургузунда араб улустар империализм болгаш сионизм эвилелинге удур демиселди тиилелгеге чедир чорудуп шыдаарынга боттарының туруштуун көргүскен.

Суданда байдал

ХАРТУМ. (СЭТА). Суданның Революстуг командылал чөвүлели болгаш чазаа чуртта корум-чурумну хандырар талазы-биле хемчеглерни алырын үргүлчүлевишаан. Чазактың «Аль-Ахрар» биле «Судан ньюс» солуннары катап үнүп эгелээн, бүгү банкылар ажыттынган.

Премьер-министр Бабикер Авадалла, Революстуг командылал чөвүлелиниң даргазы Джафар Нумейри болгаш өске-даа судан удуртукчулар Судан профэвилелдериниң ажылчыннар федерациязының төлээлерин ооң чиңгине секретары Шафи Ахмед эш-Шейх баштадыр хүлээп алган. Эш-Шейх күш-ажылчы судан улус чаа чазакты бүрүн деткип турарын бүзүреткен.

Судан депшилгелиг араб чурттарның өг-бүлезинде бодунуң туружун ээлээр ужурлуг. Ядролуг чепсекке удур, бүгү делегейге тайбыңның быжыглаарынче угландырган антиимпериалистиг политиканы ол база чорудар ужурлуг. Бодунуң баштайгы парлалга конференциязынга чуве чугаалап тургаш, Суданның премьер-министри Бабикер Авадалла ол дугайын медеглээн. Судан национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткиир дээрзин ол чугаалаан. Араб чурттарның аразында харылзааларның талазы-биле Судан депшилгелиг араб чурттар-биле кады ажылдажылганың политиказын боттандырып, империализмниң болгаш реакцияның чимзенишкиннеринге удур туржур төлээде экономика, шериг болгаш культура талазы-биле араб чурттарның кады хөделип ажылдаарын чедип алырынче чүткүүр апаар.

КЫДАТ УДУРТУЛГАНЫҢ ДЕРЗИИ

угланыышкыны

ВЕНА. (СЭТА). Австрияның Компартиязының «Вег унд циль» дээр теоретиктиг журналының май номеринге чүүлдү парлап үндүрген. ССРЭ-биле кызыгаарга кыдат эрге-чагыргаларының чөңгээлиг үүлгедиглерин ол чүүлде буруу шапкан. Совет Эвилели бодунуң девискээрин Кыдаттың күсели-биле калбартырынче чүткүлдүг дээр чүвени бодаарының безин барымдаазы чок деп, журналда бижээн. А Кыдаттар кажан-даа кожуп кээп чурттаваан болгаш Российаның эргелелинде шагдан бээр туруп келген совет Ыраккы Чөөн чүкту Кыдат чаалап ап болур дугайында бодал боттуг эвес болгаш авантюрисчи бодал-дыр.

Уссурige болуушкуннар биле «ККП-ның IX съездизиниң» аразында харылзааның бар турганы тодаргай, съезд ол болуушкунуң соонда каш неделя эрткен соонда ажыттынган болгай деп, чүүлде айыткан.

Бир эвес Кыдат бодунуң хереэниң чөптүүнге делегейниң хөй-ниитизин ындыг чепсектиң аргазы-биле бүзүредирин күзээр чүве болза, оортан ажыктыг чүвени чүгле империализм ап болур.

Кыдаттың хоозун шуутаазыннар-биле империализмниң ажыы-биле бактаар чоруу каш чылдарның дургузунда АКШ-биле кандыг-даа чөрүлдээдег Кыдаттың ойталап келгенин чажырып шыдаваан, а өске талазында Кыдат Индия болгаш Совет Эвилели-биле кызыгаарга хан төгүүшкүннүг үүлгедигни кылган деп, чүүлде чугаалаан. Мынчангаш Кыдат бодун дыка башкаландырган, чурттуң иштики болгаш даштыкы байдалы экиживээн. Ол байдалды америк империализм ажыглай берген. Оон өске байдалда АКШ Вьетнамда дайынын калбартырынче бааары чегей-ле турган боор.

Кыдаттың бодун башкаландырган чорук иштики хөгжүлдениң иледе сезиктиинге чедирген. 1956 чылда ККП-ның VIII съездизинге ССРЭ-биле эвилелди ханыладырынга чүткүлдүүнүң дугайын медеглээн. Мао Цзэ-дунуң чедип алган угланыышкыны «бодунуң күштеринге даянырынче» Кыдатты чыгап киирген. Херек кырынга ол дээрге, кыдат ниитилелдиң хожудаңгай факторларын күштелдирер дээни ол. Кыдаттың хожудаңгай чоруун чуртта материал болгаш угаан-бодал байдалын элээн хире-чергези-биле тодарадып турар принципке чедирген.

Эң тодаргай херечизи Маога чүдүүр чорук болуп турар ол угланыышкынны социалистиг бүгү чурттарга болгаш коммунистиг партияларга нормачижек болдурарын оралдажып турар деп, «Вег унд циль» демдеглээн. Ынчалза-даа коммунистиг шимчээшкин Маога чүдүүр чоруктуң аспаанче бодун кажан-даа киир тыртпас.

Халас өөредилге

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Кереала штадының 6-дан 11 хар чедир бүгү уруглары ам школаларга халас өөренир болган. Ол штаттың өөредилге министри Мохаммед Койяның дыңнатканы-биле алырга, Кераланың каттышкан фронтузунуң чазаа ындыг шиитпирни хүлээп алган. Ам чазак бодунуң бюджединиң 40 хуузун өөредилгени хөгжүдеринге чарыгдап турар.

СПОРТ

Б. СПАССКИЙ МУРНАЙ БЕРГЕН

Шыдыраага делегей чемпиону деп ат дээш Т. Петросян биле Б. Спасскийниң аразында маргылдааның 17 салыында Спасский уткан. Ынчангаш маргылдаа 9 : 8 санныг болуп, Б. Спасский мурнай берген. (СЭТА).

Франкочу ёзу-чурумнуң тавангайының адаанда хилинчектенип чыдар испан ажылчы чоннарның конституция ёзугаар бөдүүн эргелерин: сөстүң, парлалганың, хуралдарның хостуун казаан. Ажылчы чоннарга удур угландырган «онза хоойлу-дүрүмнерни» Испанияда боттандырган.

(Солуннардан).

Испания Франконуң фашистиг ёзу-чурумунуң тавангайының адаанда.

Англияның «Гардиан» солунундан алган чурук.

Редакторнуң оралакчызы С. К. ШОЙГУ.

„ШЫН“ СОЛУННУ

ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР!

СОЛУННАРНЫ БОЛГАШ ЖУРНАЛДАРНЫ АЛЫРЫНГА УЗУКТЕЛИИШКИН БОЛДУРБАС ТӨЛЭЭДЕ, 1969 ЧЫЛДЫҢ ИЙИГИ ЧАРТЫЫНЫҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫН МАЙ 25-КЕ ЧЕДИР УЗАДЫП ТУРАР.

«Союзпечатьтың» бүгү-ле салбырларын, харылзаа белдирлерин, киоскилерин болгаш ажылдап турар черлеринерде хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчыларын дамчыштыр чагыдып ап болур силер.

ЧАГЫДЫЛГАНЫҢ ӨРТЭЭ: 6 айда—3 рубль

СОЛУННУ БАШ БУРУНГААР ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР!

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылда республиканың очно-заочно өөредилгелиг ортумак школазы 1969—70 өөредилге чылында 5—11 класстарга өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур.

16 хардан өрү назылыг, сес чыл болгаш ортумак эртем чедип алырын күзээн хамаатыларны школага хүлээп алыр.

Школага өөренирин күзээннер директорнуң адынга билдириишкин чорудар, аңаа билииниң дугайында документизин база ажылдап турар черинден шынзылгазын кожар. Өөренирин күзээн, ынчалза-даа билииниң дугайында документизи чок кижилерге очно-заочно школага база бүгү-ле өөредилге-консультация пунктуларынга белеткел консультацияларын өөредилге чылы эгелээр бетинде чорудар.

Школага кирериниң билдириишкиннерин очно-заочно школаның бодунда болгаш өөредилге-консультация пунктуларында, комсомол комитеттеринде хүлээп ап турар.

Консультпунктулар болгаш өөредилге бөлүктерин дараазында суурларга ажыдар:

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНГА:

Шагаан-Арыгга,
Ак-Туругга,
Арысканга,
Арыг-Бажынга,
Булуң-Теректиге,
Көк-Чыраага,
Баян-Колга,
Үрбүнге,
Чодураага,
Чаа-Хөлге,
Торгалыгга,
Хайыраканга,
Ийи-Талга.

ТАҢДЫ РАЙОНГА

Бай-Хаакка, Балгазынга, Межегейге.

КАА-ХЕМ РАЙОНГА

Суг-Бажынга,
Бүрен-Хемге,
Ильинкага,
Кундустугга.

БИИ-ХЕМ РАЙОНГА

Туранга.

ТОЖУ РАЙОНГА

Тоора-Хемге. Азаска. Ийге.

ЭРЗИН РАЙОНГА

Бай-Дагга. Нарынга.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНГА

Ак-Эрикке, Берт-Дагга, Чыргаландыга.

КЫЗЫЛ ХООРАЙГА

№ 11 школаның чанында төп өөредилге-консультация пунктузу.
№ 8 школаның чанында пункт.
№ 35 профтехучилищеге,
№ 3 профтехучилищеге,
«Көк-Тей» совхозка,
Күнгүртүгге,
Кара-Хаакка.

Школаның адрези: Кызыл хоорай, Лермонтов кудумчузу, бажың 1, 11 дугаар школаның бажыңы. Первомайская деп автобус доктаар чер.

Кызыл хоорайның № 35 профессионал-техниктиг училищези 1969—70 өөредилге чылында дараазында мергежилдерге сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур:

	Өөренир хуусаазы
1. Тудуг машиналарын септээр слесарьлар	2 чыл
2. Дашчылар	1 чыл
3. Штукатурлар	1 чыл
4. Столяр-бызаңчылар	2 чыл
5. Слесарь-сантехниктер	2 чыл
6. Штукатур-малярлар	2 чыл

Училищеге 8 класс доосқан 15—16 харлыг кижилерни хүлээп алыр. 7 класс доосканнарны дашчылар, штукатурлар бөлүүнге хүлээп алыр. 7 класс доосканнар 8-ки классты доосқаш, сес класс доосканының херечилелин алыр. Ийи чыл хуусаалыг өөренир кижилер тускай мергежили-биле кады ортумак школаны база доозар.

Училищеге өөренип кирерлерни халас чемгерер, ажылчын база дыштанып кедер хеп-биле, общежитие-биле хандырар.

Профессионал-техниктиг училищеге өөренип эрткен үезин ниити күш-ажыл стажынга киир санаар. Өөредилгени доосқан соонда чедип алган мергежилин ёзугаар кайы-бир организацияга барып ажылдаар.

Училищени кончуг эки өөренип доосканнарны ажыл стажы барымдаалавайн, техникумнарга, институттарга хүлээп ап болур. Сургуулдарның техниктиг чогаадылгазын сайзырадыры-биле бөлгүмнер ажылдап турар.

Училищеде Культура бажыңы бар, ында бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнери ажылдап турар (ырының, вокальдың, бал болгаш улустуң танцыларының, эстрада болгаш үрер хөгжүм инструментилериниң, баянистерниң).

Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери хоорайның организацияларынга база районнарга концерттер көргүзер. Училищеде спорт залы бар. Ында бокс, хүреш, волейбол, хаак, баскетбол секциялары ажылдап турар. Училищениң спортчулары хоорай, республика база край маргылдааларынга шаңналдыг черлерни ээлеп келген.

Училищеге өөренип кирер сургуулдар өөредилге херекселдерин шуптузун алгаш келир (кыдырааштар, шугум, демир-ужуктер, карандаштар, готовальня, спорт хеви (трико, тапочкалар).

Директорнуң адынга киирер билдириишкинге дараазында документилерни кожар:

Школа доосқан дугайында херечилели, төрүттүнгениниң дугайында херечилел болгаш паспорт, шериг учёдунга киир бижиттирер херечилели, Кызылдың № 1 поликлиниказындан эмчи шынзылгазы, ВЛКСМ райкомундан чоруткан бижик, школаның характеристиказы, ада-иелерниң хүлээлгези, 3×4 хемчээлдиг дөрт чурук.

Училищениң адрези:

Кызыл хоорай, «Нефтебааза» деп автобус доктаар чер, телефон 21—09.

Аарыг уругну селгүүстедири

Арыг, ажык агаарның кадыкшылга ажык-дузазын шынзыткан ажыг черле чок боор. Ол ажыг хөмүр газындан (углекислый газ); доозундан, микробтардан эки арыглаттынган болгаш бажың иштиниң агаарынга бодаарга шык чок, кислород-биле коңчуг байлак болур. Ынчангаш селгүүстээри аарыг уругга эм-биле бир дөмей болуру аазында. Эмчиниң доктааткаңы хүн чурумун хажытпайн эргежок чугула серемчилелдерни утпайн аарыг уругну өй-шаанда шын агаарладып турарының кол чылдагааны ында.

Улаанууттуң, скарлатинаның, грипптиң болгаш өске-даа халдавырлыг аарыгларның кидин тулук үезинде аарыг уруг эмчиге чыда эмнедир ужурлуг. А ол үеде аарыг кижи чыдар өрээлди агаарладып турары чугула. Чайын болза эмчиниң чөпшээрели-биле аарыг уруг чыдар өрээлдиң соңгазын үргүлчү ажык тургускаш, кышкы соок үелерде уругну чылыгландыр шуглааш, өрээлди 15-20 минута иштинде форточканы ажыткаш, өрээлдиң температуразын 15 градус чылыг турар кылдыр агаарладып турар болза эки.

Бир эвес фрамугалыг (өрээлден багай агаарны үндүр тыртып турар хүртүлүг соңга) өрээлдер болза, фрамуганы үргүлчү ажык тургускаш, уругнуң чүгле хевин солуп кедирер үезинде хаап каап турар болза эки. Сериин арыг агаар аарыг кижини оожуктуруп, ооң ниити байдалын сергедип, уйгузун узамдырып, чедир удуп алырынга улуг идигни берип турар. Аарыгның тулук үезинде ол эргежок чугула.

Кажан аарыг кижиниң эъдиниң изиири (температуразы) кавдап, ниити байдалы экижип келген үеде ону ажык соңгалыг өрээлге азы шилдиг даавырга (верандага), а чаъс, хат чок, дыка изиг эвес чайгы эки хүннерде даштыгаа хөлегелиг черлерге селгүүстедип турар болза эки.

Аарыг уругну агаарның байдалын көрүп тургаш, таарыштыр кедиргеш, чыда селгүүстедир херек. Кышкы соок үелерде узун чеңниг иштики чылыг хеп кедиргеш, будун чылыглааш, бажын чымчак аржыылдааш, ооң кырындан ам чылыг чоорган-биле ораагаш агаарладып турар болза эки. Аарыг уругнуң чыдар орнун ажык соңга өттүр дорт хат какпас, ажык соңга, ажык эжик аразында аргыышкан агаарга (сквозняка) таварышпас черге салып бээр херек. Орнунуң бажын ак чоорган-биле дүй кожегелээш, уругнуң будун чылыг суг-биле чиңнеп турар болза эки.

Бир эвес уругну верандага чыттырар дээн болза, чылыг иштики хевиниң кырындан кылын хеп кедиргеш, чылыг чоорган-биле шуглавайн тускай чылыглап каан удуур хап (спальный мешок) иштинге чыттырар болза эки. Шак ындыг селгүүстээшкинни аарыг кижиниң байдалын көрүп тургаш, чартык шак бе, азы оон элээн үр-даа үе иштинде үргүлчүлээр. Аарыг уругнуң хевин соңганы хаггаш 10-15 минута болганда, а бир эвес верандага чыткан кижини болза киирип эккелгеш кезек үе эрткенде ам уштур херек. Даштыкы хеви чылыгыже 5-10 минута иштинде манаар апаар.

Аарыг уругну дашкаар арыг агаарже чүгле эмнеп турар эмчизиниң чөпшээрели-биле үндүрер. Баштайгы селгүүстээшкиннер чартык шактан хөй эвес болур ужурлуг. Хүн бүрүде селгүүстээшкинни 15-20 минутада узадып тургаш, чоорту чогуур өйүнге чедирер.

Бир эвес эмчи чөпшээрээр болза өкпезинге дегдирген чаш кижилерни хүннүң-не селгүүстедип турары эргежок чугула.

Коклюштуг болгаш өкпениң янзы-бүрү аарыгларындан үр үениң иштинде сарып келген уругну чылдың кандыг-даа үезинде дашкаар үндүрүп агаарладып турары албан болур ужурлуг. Бир эвес чаш кижи дүүреп, ыглап-сыктап, кылыктанып туруп бээр болза, арай элээдизи туруксап кээп, чаныксап келир болза селгүүстээшкинни соксаткаш бажынче чанганы дээре.

Чугула сүмелерниң бирээзи, чаш уруг халдавырлыг аарыгдан аараан болза, ону өске уруглар-биле харылзаштырбаңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1969 чылдың май 31-ден эгелеп, рынокта мурнунда аяк, сава барааннары турган магаазинге бир килограммда 90 көпеек өртектиг аът эъдин садып эгелээр. Магазин 10 шактан 19 шакка чедир ажылдаар. Дүъштеки чапсар 14 шактан 15 шакка чедер. Дыштаныр хүнү—воскресенье.

КЫЗЫЛТОРГ.

Бай-Тайга районнуң ыяш ажыл-агый чериниң ажылдакчызы, 1936 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, партия, совет органнарга ажылдап чораан

Монгуш Сетбиевич ЧАМЫЯННЫҢ

элекке мөчээни-биле холбаштыр СЭКП Бай-Тайга райкому болгаш райкүүском мөчээн кижиниң өг-бүлезинге, төрелдеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

КИНО

МАЙ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Өжээн негээшкини» (1-ги, 2-ги серияларын) 9.20, 12.10, 3, 5.50, 8.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кымга-даа хамаарышпас суглар» 9, 11.20, 1.20, 3.20, 5.20, 7.20, «Чүрек дилеп турар кижи», «Кижи болгаш автомат», «Кымга-даа хамаарышпас суглар» 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Янтарлыгдан келген дургун» 3.10, «Кашмирге болган ынакшыл» (1-ги, 2-ги сериялары) 5, 8.10 шактарда.

Редакцияның адрези

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24 харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин— Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00636.